หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน

ภาษาไทย ม. ๖ เล่ม ๑

หลักภาษาและการใช้ภาษา

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖

กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

ผู้เรียบเรียง

เสนีย์ วิลาวรรณ อ.บ., ค.บ., M.A.

สุวะ ดามาพงษ์ กศ.บ., กศ.ม.

ทัศนีย์ ล้วนสละ ศศ.บ.

ผู้ตรวจ

แสงเดือน ประพันธ์ กศ.บ., ศษ.ม.

โสภณ นิโชยโยค ศศ.บ., ศศ.ม.

นันทวัลย์ ศรีปัญจพร ศศ.บ., ศศ.ม.

บรรณาธิการ

ปัทมา ดำประสิทธิ์ ศศ.บ., ศศ.ม.

ทิพย์โชค ไชยวิศิษฏ์กุล กศ.บ., ศศ.ม.

พูนศิพัฒน์ สถาวระ ศศ.บ.

ผลิตและจัดจำหน่ายโดย บริษัท สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด

วัฒนาพานิช สำราญราษฎร์

๒๑๖-๒๒๐ ถนนบำรุงเมือง แขวงสำราญราษฎร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทร. ๐๒ ๒๒๒๒ ๙๒๑๙ ● ๐๒ ๒๒๒๒ ๕๓๑๑-๒ FAX ๐๒ ๒๒๔ ๖๕๖๖ ● ๐๒ ๒๒๔ ๖๕๕๗

email: info@wpp.co.th

คำนำ

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย หลักภาษาและการใช้ภาษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔–๖ ชุดนี้จัดทำขึ้นตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ มีเป้าหมายให้นักเรียนและครูใช้เป็นสื่อในการจัดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนานักเรียนให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัดช่วงชั้น และสาระการเรียนรู้แกนกลางที่หลักสูตรกำหนด พัฒนานักเรียนให้มีสมรรถนะสำคัญทั้งด้านการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหา การใช้ทักษะชีวิต และการใช้เทคโนโลยี ตลอดจนพัฒนานักเรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมไทยและสังคมโลกได้อย่างมีความสุข

ในการจัดทำหนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย หลักภาษาและการใช้ภาษา ชุดนี้ คณะผู้จัดทำซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาและการพัฒนาสื่อการเรียนรู้ได้ศึกษาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ อย่างลึกซึ้ง ทั้งด้านวิสัยทัศน์ หลักการ จุดหมาย สมรรถนะสำคัญของนักเรียน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัดช่วงชั้น สาระการเรียนรู้แกนกลาง แนวทางการจัดการเรียนรู้ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ แล้วจึงนำองค์ความรู้ที่ได้มาออกแบบหน่วยการเรียนรู้ ซึ่งองค์ประกอบต่าง ๆ ในแต่ละหน่วยการเรียนรู้จะช่วยส่งเสริมให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างครบถ้วนตามหลักสูตร

การเสนอเนื้อหา กิจกรรม และองค์ประกอบอื่น ๆ ในหนังสือเรียนชุดนี้มุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยคำนึงถึงศักยภาพของนักเรียน เน้นการเรียนรู้แบบองค์รวมบนพื้นฐานของการบูรณาการแนวคิดทางการเรียนรู้อย่างหลากหลาย จัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ เน้นให้นักเรียนสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง มุ่งพัฒนาการคิด และพัฒนาการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับพัฒนาการทางสมองของนักเรียน อันจะช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างสมบูรณ์และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย หลักภาษาและการใช้ภาษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔–๖ ชุดนี้จะสนับสนุนให้นักเรียนได้พัฒนาการเรียนรู้ด้านภาษาไทยได้เป็นอย่างดี

คณะผู้จัดทำ

คำชี้แจง

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย หลักภาษาและการใช้ภาษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔–๖ ได้ออกแบบเป็นหน่วยการเรียนรู้ แต่ละหน่วยการเรียนรู้ประกอบด้วย

๑. **ตัวชี้วัดช่วงชั้น** เป็นเป้าหมายในการพัฒนานักเรียนแต่ละชั้นปี ซึ่งสอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้ที่มีรหัสที่ของมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดช่วงชั้นกำกับไว้หลังตัวชี้วัดช่วงชั้น เช่น ท ๑.๑ ม. ๔–๖/๑ (รหัสแต่ละตัวมีความหมาย ดังนี้ ท คือ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ๑.๑ คือ สาระที่ ๑ การอ่าน มาตรฐานการเรียนรู้ข้อที่ ๑ ม. ๔–๖/๑ คือ ตัวชี้วัดชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔–๖ ข้อ ๑)

๒. **ผังมโนทัศน์สาระการเรียนรู้** เป็นการจัดระเบียบและรวบรวมเนื้อหาแต่ละหน่วย พร้อมแสดงความเชื่อมโยงของเนื้อหาในสาระนั้น ๆ ไว้ด้วย เพื่อสื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจนขึ้น นักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีความหมาย เป็นผังมโนทัศน์ที่แสดงเนื้อหาในแต่ละหน่วยการเรียนรู้ โดยมีชื่อหน่วยการเรียนรู้ หัวข้อหลัก หัวข้อรอง และหัวข้อย่อยของเนื้อหาในหน่วยการเรียนรู้นั้น ๆ

๓. **ประโยชน์ของการเรียนรู้** นำเสนอไว้เพื่อกระตุ้นให้นักเรียนนำความรู้และทักษะจากการเรียนไปใช้ในชีวิตประจำวัน

๔. **คำถามนำ–กิจกรรมนำ** (ชวนคิด ชวนตอบ) เป็นคำถามหรือสถานการณ์ที่กระตุ้นให้นักเรียนเกิดความสนใจ ต้องการจะค้นหาคำตอบ

๕. **เนื้อหา** แบ่งเป็นหัวข้อหลัก หัวข้อรอง และหัวข้อย่อย ตรงตามตัวชี้วัดช่วงชั้น มีกิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้แทรกเป็นช่วง ๆ เนื้อหาบางตอนอาจนำเสนอด้วยภาพ แผนภูมิ และแผนที่ความคิด ประกอบด้วยส่วนสำคัญอื่น ๆ

๕.๑ **คำสำคัญ** ระบุคำสำคัญที่แทรกอยู่ในเนื้อหาโดยการใช้ลักษณะตัวอักษรให้ต่างจากตัวพื้น คำสำคัญนี้จะใช้ตัวอักษรที่แตกต่างเฉพาะคำที่ปรากฏคำแรกในเนื้อหา ไม่เปลี่ยนรูปแบบตัวอักษรคำที่เป็นหัวข้อ

๕.๒ **เรื่องน่ารู้/เกร็ดควรรู้** เป็นความรู้เพิ่มเติมที่เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาในหน่วยนั้น เพื่อให้นักเรียนมีความรู้กว้างขวางขึ้น โดยคัดสรรเฉพาะเรื่องที่นักเรียนควรรู้

๕.๓ **แหล่งสืบค้นความรู้/แหล่งสืบค้นข้อมูล** เป็นแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น เว็บไซต์ หนังสือ สถานที่ บุคคล เพื่อให้นักเรียนศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมให้สอดคล้องกับเรื่องที่เรียน

๕.๔ **กิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้** เป็นกิจกรรมที่กำหนดไว้เมื่อจบเนื้อหาแต่ละตอนหรือหัวข้อ เป็นกิจกรรมที่หลากหลาย ใช้แนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับเนื้อหา เหมาะสม กับวัยและพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของนักเรียน สะดวกในการปฏิบัติ กระตุ้นให้นักเรียนได้คิด และส่งเสริมให้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม

๖. **บทสรุป** ได้จัดทำบทสรุปไว้เป็นความเรียงหรือบรรยาย เป็นการทบทวนความรู้ หรือการเรียนรู้กว้าง ๆ อย่างรวดเร็ว

๗. **กิจกรรมเสนอแนะ** เป็นกิจกรรมบูรณาการทักษะที่รวมหลักและความคิดรวบยอดในเรื่องต่าง ๆ ที่นักเรียนได้เรียนรู้แล้วมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติกิจกรรม

๘. **โครงงาน** เป็นข้อเสนอแนะในการกำหนดให้นักเรียนปฏิบัติโครงงาน โดยเสนอแนะหัวข้อโครงงานและแนวทางการปฏิบัติโครงงานที่สอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดช่วงชั้นของหน่วยการเรียนรู้นั้น เพื่อพัฒนาทักษะการคิด การวางแผน และการปัญหาของนักเรียน

๙. **การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน** เป็นกิจกรรมที่เสนอแนะให้นักเรียนได้นำความรู้ทักษะในการประยุกต์ความรู้ในหน่วยการเรียนรู้นั้นไปใช้ในชีวิตประจำวัน

๑๐. **คำถามทบทวน** เป็นคำถามเพื่อทบทวนผลการเรียนรู้ของนักเรียน

๑๑. **ท้ายเล่ม** ประกอบด้วยบรรณานุกรมและอภิธานศัพท์

๑๑.๑ **บรรณานุกรม** เป็นรายชื่อหนังสือ เอกสาร เว็บไซต์ ที่ใช้ค้นคว้าอ้างอิงประกอบการเขียน

๑๑.๒ **อภิธานศัพท์** เป็นการนำคำสำคัญที่แทรกอยู่ในเนื้อหาและคำศัพท์ที่ควรรู้มาอธิบายความหมาย และนำมาจัดเรียงตามลำดับเพื่อความสะดวกในการค้นคว้า และเป็นการฝึกใช้พจนานุกรม

สารบัญ

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑ ความรู้ทางภาษา ๑
- ◈ ตัวชี้วัดช่วงชั้น ๑
- ◈ ผังมโนทัศน์สาระการเรียนรู้ ๑
- ◈ ประโยชน์จากการเรียนรู้ ๑
- ◈ ชวนคิด ชวนตอบ ๑
  - ☆ ความสำคัญของภาษา ๒
  - ☆ กำเนิดของภาษา ๒
  - ☆ ประโยชน์ของภาษา ๓
    - ๑. ภาษาช่วยธำรงสังคม ๓
    - ๒. ภาษาแสดงความเป็นปัจเจกบุคคล ๔
    - ๓. ภาษาช่วยพัฒนาสังคมมนุษย์ ๖
    - ๔. ภาษาช่วยกำหนดอนาคต ๖
    - ๕. ภาษาช่วยถ่ายทอดวัฒนธรรม ๗
    - ๖. ภาษาช่วยจรรโลงใจ ๗
  - ☆ พลังของภาษา ๘
  - ☆ ความงามกับภาษา ๙
    - ๑. การเลือกคำ ๑๐
    - ๒. การเรียงคำ ๑๗
    - ๓. การใช้โวหาร ๒๐
- ◈ สรุป ๒๕
- ◈ กิจกรรมบูรณาการ ๒๕

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๒ ภาษากับการสื่อสาร ๒๗
- ◈ ตัวชี้วัดช่วงชั้น ๒๗
- ◈ ผังมโนทัศน์สาระการเรียนรู้ ๒๗
- ◈ ประโยชน์จากการเรียนรู้ ๒๗
- ◈ ชวนคิด ชวนตอบ ๒๗
  - ☆ ระดับภาษา ๒๘
  - ☆ คำทับศัพท์ ๓๑
  - ☆ ศัพท์บัญญัติ ๓๔
  - ☆ การใช้ภาษาในกลุ่มอาชีพหรือวงการต่าง ๆ ๓๖
    - – ลักษณะของภาษาเฉพาะวงการ ๓๖
  - ☆ การร้อยเรียงประโยค ๓๙
    - ๑. หลักทั่วไปในการร้อยเรียงประโยค ๓๙
    - ๒. วิเคราะห์การร้อยเรียงประโยค ๔๑
  - ☆ คุณธรรมและมารยาทในการสื่อสาร ๔๑
    - ๑. ความหมายของคุณธรรมและมารยาทในการสื่อสาร ๔๑
    - ๒. ประเภทของการสื่อสาร ๔๒
    - ๓. การสื่อสารในบริบทต่าง ๆ ๔๓
    - ๔. ภาษากับการปลูกฝังคุณธรรม ๔๕
- ◈ สรุป ๔๖
- ◈ กิจกรรมบูรณาการ ๔๖

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๓ การใช้ภาษาพัฒนาความคิด ๔๘
- ◈ ตัวชี้วัดช่วงชั้น ๔๘
- ◈ ผังมโนทัศน์สาระการเรียนรู้ ๔๘
- ◈ ประโยชน์จากการเรียนรู้ ๔๘
- ◈ ชวนคิด ชวนตอบ ๔๘
  - ☆ ภาษากับความคิด ๔๙
    - ๑. ความหมายของการคิดและความคิด ๔๙
    - ๒. ภาษากับการแสดงความคิดและการใช้ความคิด ๕๐
    - ๓. ทิศทางในการคิด ๕๐
    - ๔. อุปสรรคของการคิด ๕๓
  - ☆ การใช้ภาษาพัฒนาความคิด ๕๔
    - ๑. บทบาทของภาษาในการพัฒนาความคิด ๕๔
    - ๒. วิธีคิด ๕๙
    - ๓. การคิดเพื่อแก้ปัญหา ๖๑
  - ☆ เหตุผลกับภาษา ๖๖
    - ๑. โครงสร้างของการแสดงเหตุผล ๖๖
    - ๒. ภาษาที่ใช้ในการแสดงเหตุผล ๖๗
    - ๓. วิธีการแสดงเหตุผลและการอนุมาน ๖๙
    - ๔. เหตุและผล ๗๒
- ◈ สรุป ๗๔
- ◈ กิจกรรมบูรณาการ ๗๔

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๔ การพัฒนาทักษะการฟังและการดู ๗๖
- ◈ ตัวชี้วัดช่วงชั้น ๗๖
- ◈ ผังมโนทัศน์สาระการเรียนรู้ ๗๖
- ◈ ประโยชน์จากการเรียนรู้ ๗๖
- ◈ ชวนคิด ชวนตอบ ๗๖
  - ☆ การฟังและการดูอย่างมีวิจารณญาณ ๗๗
    - ๑. กระบวนการฟังสาร ๗๘
    - ๒. การพัฒนาวิจารณญาณโดยฟังสารประเภทต่าง ๆ ๗๘
  - ☆ มารยาทในการฟังและการดู ๘๖
- ◈ สรุป ๘๗
- ◈ กิจกรรมบูรณาการ ๘๗

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๕ การพูดให้สัมฤทธิผล ... ๘๙
- ◈ ตัวชี้วัดช่วงชั้น ๘๙
- ◈ ผังมโนทัศน์สาระการเรียนรู้ ๘๙
- ◈ ประโยชน์จากการเรียนรู้ ๘๙
- ◈ ชวนคิด ชวนตอบ ๘๙
  - ☆ การใช้วิจารณญาณในการพูด ... ๙๐
  - ☆ การพูดในโอกาสต่าง ๆ ๙๐
    - ๑. การพูดอภิปราย ๙๐
    - ๒. การพูดแสดงความคิดเห็นหรือวิพากษ์วิจารณ์ ๙๓
    - ๓. การสัมภาษณ์ ๙๔
    - ๔. การโต้วาที ๙๙
    - ๕. การพูดเพื่อความบันเทิง ๑๐๒
    - ๖. การพูดอธิบาย ๑๐๓
    - ๗. การพูดเจรจาต่อรอง ๑๐๘
  - ☆ มารยาทในการพูด ๑๐๙
- ◈ สรุป ๑๑๐
- ◈ กิจกรรมบูรณาการ ๑๑๐

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๖ การพัฒนาทักษะการอ่าน ๑๑๒
- ◈ ตัวชี้วัดช่วงชั้น ๑๑๒
- ◈ ผังมโนทัศน์สาระการเรียนรู้ ๑๑๒
- ◈ ประโยชน์จากการเรียนรู้ ๑๑๒
- ◈ ชวนคิด ชวนตอบ ๑๑๒
  - ☆ การพัฒนาการอ่าน ๑๑๓
    - ๑. การอ่านตีความ ๑๑๓
    - ๒. การอ่านวิเคราะห์ ๑๑๔
    - ๓. การอ่านแสดงความคิดเห็นและวิจารณ์ ๑๑๕
    - ๔. การอ่านประเมินค่า ๑๑๗
  - ☆ การท่องจำคำประพันธ์ ๑๒๒
    - ๑. วัตถุประสงค์ของการท่องจำคำประพันธ์ ๑๒๒
    - ๒. การท่องจำคำประพันธ์ประเภทต่าง ๆ ๑๒๓
  - ☆ การพิจารณาเลือกอ่านหนังสือ ๑๓๐
    - ๑. การอ่านเรื่องสั้น ๑๓๑
    - ๒. การอ่านบทกวี ๑๓๔

๓. การอ่านสารคดี ๑๔๐
๔. การอ่านบทวิจารณ์. ๑๔๑
☆ การใช้ภาษาในสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์..... ๑๔๒
๑. ภาษาที่ควรใช้ในสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์..... ๑๔๓
๒. ปัญหาการใช้ภาษาในสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์..... ๑๔๓
๓. การวิเคราะห์ สังเคราะห์และประเมินค่าสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์..... ๑๔๔
◈ สรุป ๑๔๔
◈ กิจกรรมบูรณาการ ๑๔๕

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๗ การพัฒนาทักษะการเขียน ๑๔๖
◈ ตัวชี้วัดช่วงชั้น ๑๔๖
◈ ผังมโนทัศน์สาระการเรียนรู้..... ๑๔๖
◈ ประโยชน์จากการเรียนรู้..... ๑๔๖
◈ ชวนคิด ชวนตอบ ๑๔๖
☆ ความสำคัญของการเขียน.....๑๔๗
☆ กระบวนการเขียน ๑๔๗
☆ การเขียนรูปแบบต่าง ๆ ๑๔๙
๑. การเขียนย่อความ ๑๔๙
๒. การเขียนโครงงานและรายงานการดำเนินโครงงาน.....๑๕๓
๓. การเขียนเรียงความ.....๑๖๑
๔. การเขียนนิทาน..... ๑๗๒
๕. การเขียนสารคดี ๑๗๖
๖. การเขียนวิจารณ์.....๑๘๒
๗. การเขียนโน้มน้าวใจ ๑๘๓
๘. การแต่งคำประพันธ์ ๑๘๙
☆มารยาทในการเขียน ๑๙๓
◈ สรุป ๑๙๓
◈ กิจกรรมบูรณาการ ๑๙๓

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๘ ภูมิปัญญาทางภาษา..... ๑๙๕
◈ ตัวชี้วัดช่วงชั้น ๑๙๕
◈ ผังมโนทัศน์สาระการเรียนรู้.....๑๙๕
◈ ประโยชน์จากการเรียนรู้.....๑๙๕
◈ ชวนคิด ชวนตอบ ๑๙๕
☆ วรรณกรรมพื้นบ้าน.....๑๙๖
๑. ลักษณะของวรรณกรรมพื้นบ้าน ๑๙๖
๒. ประเภทของวรรณกรรมพื้นบ้าน ๑๙๖
๓. คุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้าน ๑๙๘
☆ เพลงพื้นบ้าน.....๑๙๘
๑. ลักษณะของเพลงพื้นบ้าน..๑๙๘
๒. ประเภทของเพลงพื้นบ้าน.. ๑๙๙
๓. คุณค่าของเพลงพื้นบ้าน.... ๒๐๕
๔. การอนุรักษ์เพลงพื้นบ้าน.... ๒๐๖
☆ ความเชื่อและโชคลาง ๒๐๗
☆ คำกล่าวในพิธีกรรม..... ๒๐๙
๑. คำให้พร..... ๒๐๙
๒. คำสู่ขวัญ..... ๒๐๙
๓. คำสอน..... ๒๑๐
◈ สรุป ๒๑๑
◈ กิจกรรมบูรณาการ ๒๑๑

บรรณานุกรม..... ๒๑๓
อภิธานศัพท์ ๒๑๕

หน่วยการเรียนรู้ที่

ความรู้ทางภาษา ๑

ตัวชี้วัดช่วงชั้น

๑. อธิบายธรรมชาติของภาษา พลังของภาษา และลักษณะของภาษา ท ๔.๑ (ม. ๔-๖/๑)
๒. ใช้คำและกลุ่มคำสร้างประโยคตรงตามวัตถุประสงค์ ท ๔.๑ (ม. ๔-๖/๒)

ผังมโนทัศน์สาระการเรียนรู้

ประโยชน์จากการเรียนรู้

๑. รู้จักใช้ภาษาให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน
๒. เลือกใช้คำ เรียงคำ และใช้โวหารให้เกิดความงามทางภาษา

ชวนคิด ชวนตอบ

๑. นักเรียนใช้ประโยชน์จากภาษาในด้านใดบ้าง และใช้อย่างไร
๒. ภาษามีความงามหรือไม่ อย่างไร

ความสำคัญของภาษา

ภาษาเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสาร ถ่ายทอดความรู้สึก นึกคิด ความต้องการ ประสบการณ์ ตลอดจนความรู้ต่าง ๆ เพื่อสื่อความเข้าใจระหว่างกันในกลุ่มคนที่ใช้ภาษาเดียวกันหรือกลุ่มคนต่างเชื้อชาติต่างภาษา

นอกจากนี้มนุษย์ยังใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมให้เจริญก้าวหน้าขึ้น จึงกล่าวได้ว่า ภาษามีส่วนสำคัญสำหรับชีวิตมนุษย์ เมื่อมนุษย์ใช้ภาษาในการดำรงชีวิต จึงทำให้ภาษามีความเจริญหรือเสื่อมไปตามสังคมมนุษย์ด้วย

กำเนิดของภาษา

มนุษย์ใช้ภาษาเป็นเครื่องมือสำหรับสื่อความคิดระหว่างกันมาช้านานแล้ว มีผู้แสดงความคิดเกี่ยวกับกำเนิดของภาษาไว้มากมายหลายทฤษฎี เช่น

ศาสนาบางศาสนากล่าวว่า ภาษาเกิดจากประกาศิตของพระเจ้าและเทพเจ้า เช่น พระยะโฮวาห์ พระเจ้าในศาสนาคริสต์ ทรงบัญชาให้อาดัมตั้งชื่อสิ่งต่าง ๆ และธอท เทพเจ้าของชาวอียิปต์ นาบู เทพเจ้าของชาวบาบิโลเนียน และพระสุรัสวดีพระมเหสีของพระพรหมประทานกำเนิดของภาษา

ต่อมาเชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างภาษา และมีความเห็นแตกต่างกันเกี่ยวกับวิธีการสร้างภาษาของมนุษย์ เช่น เลียนเสียงธรรมชาติ เปล่งเสียงเมื่อเกิดความรู้สึกต่าง ๆ หรือส่งเสียงร้องเป็นจังหวะเมื่อทำงานร่วมกัน

การที่เชื่อว่าภาษาเกิดจากการเลียนเสียงธรรมชาติ ก็เพราะคำบางคำในภาษาน่าจะเกิดจากการที่คนเราได้ยินเสียงที่มีอยู่รอบกาย เช่น เสียงสัตว์ร้อง หรือเสียงสิ่งของต่าง ๆ แล้วนำมาใช้เป็นคำพูด เช่น

กา	*กากะ* (บาลีสันสกฤต) crow (อังกฤษ)
ตุ๊กแก	*ตกแก* (เขมร) ทักแก (เวียดนาม) gecko (อังกฤษ)
วัว	*โค* (บาลีสันสกฤต) cow (อังกฤษ)
ฆ้อง	gong (อังกฤษ)

คำที่เกิดจากเสียงแสดงความรู้สึกต่าง ๆ หรือคำอุทาน เช่น

เฮฮา	hurrah (อังกฤษ)
อ๊ะ อะ	ah (อังกฤษ)
อะฮ้า หุยฮา	aha (อังกฤษ)
เอิ๊ก	gurgle (อังกฤษ)

การส่งเสียงร้องเป็นจังหวะเพื่อให้พร้อมเพรียงกันในการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น

ฮ้าไฮ้ ฮุยเลฮุย (เสียงให้จังหวะในการขย่มเสาเข็มหรือยกสามเกลอขึ้นดอกเสาเข็ม) ahoy (อังกฤษ) (เสียงตะโกนเรียกแสดงการต้อนรับหรือแสดงความยินดี มักใช้กับเรือ)

เป็นที่น่าสังเกตว่า ภาษาต่าง ๆ มีคำประเภทนี้ใกล้เคียงกัน แต่อย่างไรก็ดี ความเชื่อเกี่ยวกับกำเนิดของภาษาดังกล่าวไม่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป เพราะเป็นความจริงเฉพาะคำบางคำเท่านั้น คำส่วนมากในภาษาไม่ได้เกิดขึ้นในลักษณะดังกล่าว

ในปัจจุบันนักภาษาศาสตร์ส่วนมากมีความเห็นว่า ภาษาเกิดขึ้นและพัฒนาไปพร้อมกับมนุษย์ ไม่มีใครสร้างภาษาขึ้นโดยเอกเทศ ภาษาเป็นสมบัติเฉพาะของมนุษย์ และมนุษย์ได้ใช้ประโยชน์ของภาษาเป็นอันมาก แต่บางคนเชื่อว่าสัตว์มีภาษาเหมือนมนุษย์เพียงแต่ไม่มีความละเอียดและขาดระบบไวยากรณ์เท่านั้น

ประโยชน์ของภาษา

โดยทั่วไปคนเราจะใช้ภาษาเพื่อสื่อความเข้าใจระหว่างกัน เช่น การพูดคุย ซักถาม ถ่ายทอดความคิดหรืออารมณ์ แต่ในความเป็นจริงแล้วภาษาไม่ได้เป็นเพียงการสื่อความเข้าใจระหว่างกันธรรมดาเท่านั้น หากพิจารณาให้ถี่ถ้วนจะเห็นว่าภาษามีความสำคัญหรือมีประโยชน์ยิ่งกว่านั้นอีกดังนี้

๑. ภาษาช่วยธำรงสังคม

สังคมธำรงอยู่ได้เพราะคนในสังคมใช้ประโยชน์ของภาษาใน ๓ ลักษณะ คือ การแสดงไมตรีต่อกัน การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และระเบียบวินัย และการประพฤติให้เหมาะแก่ฐานะของตน

การอยู่ร่วมกันเป็นสังคม มนุษย์ย่อมทักทายปราศรัย แสดงน้ำใจไมตรีต่อกัน เช่น การให้บริการเล็ก ๆ น้อย ๆ แก่กัน ผู้ให้มักใช้คำพูดประกอบแสดงความเต็มใจให้และผู้รับก็กล่าวคำตอบรับแสดงความยินดีและขอบคุณ

นอกจากการแสดงไมตรีจิตต่อกันแล้ว มนุษย์ยังต้องประพฤติตนตามแบบอย่างที่สังคมนั้น ๆ ยอมรับ หากคนส่วนมากไม่ทำตามกติกาของสังคม สภาพสังคมนั้นก็จะวุ่นวาย เดือดร้อน หรือล่มสลายลงได้ แต่ละสังคมจึงต้องกำหนดกฎเกณฑ์ไว้เป็นภาษาเพื่อให้คนในสังคมได้รับรู้และปฏิบัติตามโดยทั่วกัน ครอบครัวมีธรรมเนียมปฏิบัติเป็นการภายใน โรงเรียนมีกฎข้อบังคับ กองทหารมีระเบียบวินัย ประเทศมีกฎหมาย องค์การโลกมีกฎบัตรและกฎหมายระหว่างประเทศ ถ้ามีการละเมิดกฎกติกาดังกล่าว สังคมก็มีข้อบัญญัติมอบอำนาจให้ผู้หนึ่งผู้ใดเป็นผู้ลงโทษ ภาษาจึงใช้เป็นเครื่องแสดงกฎระเบียบของสังคม

บุคคลในแต่ละสังคมนับแต่ครอบครัวจนถึงประเทศชาติจำเป็นต้องใช้ภาษาให้เหมาะแก่ฐานะบทบาท และความสัมพันธ์ระหว่างกัน บุคคลเดียวกันอาจเป็นได้ทั้งพ่อ แม่ ลูก พี่ น้อง ลุง หลาน ผู้อำนวยการ อาจารย์ นักเรียน หัวหน้าหน่วยงาน พนักงาน ประมุขหรือผู้นำของประเทศ ฐานะบทบาท และความสัมพันธ์ดังกล่าวจะเป็นอย่างไร สามารถสังเกตได้จากลักษณะภาษาซึ่งแสดงสถานภาพของบุคคลที่เกี่ยวข้อง จดหมายที่มีไปมาถึงกันย่อมเป็นตัวอย่างชัดเจน แสดงให้เห็นว่าผู้เขียนและผู้รับเป็นใคร มีนิสัยใจคออย่างไร

การใช้ภาษาตามระเบียบของสังคมตามที่กล่าวมาแล้ว ก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีและการปฏิบัติดีต่อกัน อันนำมาซึ่งการธำรงอยู่อย่างสันติของสังคม

๒. ภาษาแสดงความเป็นปัจเจกบุคคล

ปัจเจกบุคคล คือ บุคคลแต่ละคนซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวแตกต่างจากผู้อื่น ในด้านนิสัยใจคอ ความรู้สึกนึกคิด หรือความรู้ความสามารถพิเศษ ลักษณะที่บ่งบอกถึงความเป็นปัจเจกบุคคล นอกจากสังเกตได้จากอากัปกิริยาและการประพฤติปฏิบัติแล้ว ยังทราบได้จากถ้อยคำที่กล่าวออกไปด้วย คนเรามักใช้คำ แบบประโยค หรือโวหารอย่างเดียวกันเสมอ ๆ จนถือได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะตัว เมื่อเราได้ฟังหรืออ่านงานเขียนใด ๆ อย่างพินิจพิเคราะห์ ก็พอรู้ได้ว่าเป็นสำนวนของใคร เช่น ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) หรือสำนวนกลอนของสุนทรภู่ ก็เพราะพิจารณาจากลักษณะการใช้ภาษาของบุคคลนั้น ๆ ดังตัวอย่าง

> ผู้ถือหนังสือได้ฟังดังนั้นก็ลากลับมา ณ ค่าย จึงบอกขงเบ้งว่า สุมาอี้อ่านหนังสือแล้วหัวเราะ มิได้เห็นซึ่งโกรธประการใด แล้วเล่าเนื้อความตามสุมาอี้ว่านั้นให้ขงเบ้งฟังทุกประการ ขงเบ้งได้ฟังดังนั้นจึงว่า สุมาอี้มีสติปัญญาล่วงรู้สุขแลทุกข์ของเรา เอียวหูจึงว่าแก่ขงเบ้งว่า ท่านคิดการทั้งปวงเห็นจะเหนื่อย เอาเหงื่อต่างน้ำอดกินอดนอน จนซูบผอมถึงเพียงนี้ ข้าพเจ้าเห็นจะต้องคำสุมาอี้ว่า
>
> ขงเบ้งได้ฟังดังนั้นก็ร้องไห้แล้วจึงตอบว่า ทุกวันนี้ใช่เราไม่รู้ หรือซึ่งเราทำการทั้งปวงนี้เพราะคิดถึงคุณพระเจ้าเล่าปี่ ครั้นจะละเลยก็หาผู้ใดที่จะไว้ใจมิได้ เราจึงอุตส่าห์มาทำการศึกหวังจะปราบปรามศัตรูแผ่นดิน จะได้บำรุงพระเจ้าเล่าเสี้ยนให้อยู่เย็นเป็นสุข ทหารทั้งปวงได้ฟังดังนั้นก็กลั้นน้ำตาไม่ได้ ร้องไห้รักขงเบ้งทุกคน ขณะนั้นหน้าขงเบ้งก็เศร้าสลดไม่สบายให้ป่วยในอกอยู่ดังหนามยอก มิได้คิดออกไปรบพุ่งกับสุมาอี้เป็นหลายวัน
>
> *(สามก๊ก ของ เจ้าพระยาพระคลัง (หน))*

ข้อความข้างต้นนี้ เป็นตัวอย่างตอนหนึ่งในเรื่อง สามก๊กของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) แสดงให้เห็นการใช้ถ้อยคำสำนวน ซึ่งมีลักษณะเฉพาะพิเศษต่างกับของผู้อื่น และถ้อยคำโวหารเช่นนี้จะปรากฏตลอดเรื่องสามก๊ก เช่น การใช้คำ *ได้ฟังดังนั้น จึงว่าแก่...ว่า*

> แม้นเป็นไม้ให้พี่นี้เป็นนก ให้ได้กกกิ่งไม้อยู่ไพรสัณฑ์
> แม้นเป็นนารีผลวิมลจันทร์ ขอให้ฉันเป็นพระยาวิชาธร
> แม้นเป็นบัวตัวพี่เป็นแมลงภู่ ได้ชื่นชูสู่สมชมเกสร
> เป็นวารีพี่หวังเป็นมังกร ได้เชยช้อนชมชลทุกเวลา
> แม้นเป็นถ้ำน้ำใจใคร่เป็นหงส์ จะได้ลงสิงสู่ในคูหา
> แม้นเนื้อเย็นเป็นเทพธิดา พี่ขออาศัยเสน่ห์เป็นเทวัญ
> กว่าจะถึงซึ่งมหาศิวาโมกข์ เป็นสิ้นโศกสิ้นสุดมนุษย์สวรรค์
> เสวยสวัสดิ์ชัชวาลนานอนันต์ เหลือจะนับกัปกัลป์พุทธันดร
>
> *(นิราศพระประธม ของ สุนทรภู่)*

กลอนของสุนทรภู่ตอนที่ยกมานี้ เป็นตัวอย่างสำนวนกลอนซึ่งมีลีลากำหนดคำสัมผัส โวหาร และข้อคิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ จะได้เห็นข้อความคล้ายกันนี้อีกในเรื่อง พระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีกล่าวแสดงความรักต่อนางละเวงว่า

> ถึงม้วยดินสิ้นฟ้ามหาสมุทร ไม่สิ้นสุดความรักสมัครสมาน
> แม้เกิดในใต้ฟ้าสุธาธาร ขอพบพานพิศวาสไม่คลาดคลา
> แม้เนื้อเย็นเป็นห้วงมหรณพ พี่ขอพบศรีสวัสดิ์เป็นมัจฉา
> แม้เป็นบัวตัวพี่เป็นภุมรา เชยผกาโกสุมปทุมทอง
> เจ้าเป็นถ้ำอำไพขอให้พี่ เป็นราชสีห์สมสู่เป็นคู่สอง
> จะติดตามทรามสงวนนวลละออง เป็นคู่ครองพิศวาสทุกชาติไป
>
> *(พระอภัยมณี ของ สุนทรภู่)*

นอกจากนี้การใช้ภาษาของแต่ละบุคคลยังแสดงถึงลักษณะอุปนิสัยและทัศนคติของบุคคลนั้น ๆ เช่น ในการกล่าวแสดงความยินดีต่อเพื่อนร่วมงานที่ได้เลื่อนตำแหน่งเพราะมีผลงานดีเด่น คำกล่าวของแต่ละคนต่อไปนี้เผยให้เห็นความจริงใจแตกต่างกัน

คนที่ ๑ *ยินดีด้วยนะ เมื่อไหร่คุณจะเลี้ยงล่ะ*
คนที่ ๒ *ยินดีด้วยนะ คุณนี่ก้าวเร็วเกินคาด*
คนที่ ๓ *ยินดีด้วยนะ คนที่เจ้านายรักก็อย่างนี้แหละ*
คนที่ ๔ *ยินดีด้วยนะ ที่ได้เลื่อนตำแหน่ง ตำแหน่งนี้เหมาะสมกับคนเก่งอย่างคุณ*

เมื่อพิจารณาการใช้ภาษาของบุคคลทั้ง ๔ อาจอนุมานลักษณะนิสัยและความคิดเฉพาะตัวของแต่ละคนได้ดังนี้

คนที่ ๑–๓ กล่าวถ้อยคำโดยไม่จริงใจนัก คนแรกหวังได้ประโยชน์ส่วนตน คนที่ ๒ ประเมินค่าของเพื่อนค่อนข้างต่ำ เห็นว่าได้เลื่อนตำแหน่งเร็วเกินความสามารถ คนที่ ๓ ประเมินค่าของเพื่อนต่ำที่สุด เห็นว่าไม่มีความสามารถ ได้เลื่อนตำแหน่งเพราะความลำเอียงของผู้บังคับบัญชา ส่วนคนที่ ๔ ประเมินค่าเพื่อนจากความสามารถและความเหมาะสมที่ได้เลื่อนตำแหน่ง เป็นการกล่าวชื่นชมด้วยความจริงใจ

เนื่องจากภาษาสามารถบอกความเป็นปัจเจกบุคคล เราจึงสามารถสันนิษฐานงานเขียนของเก่าที่หาหลักฐานไม่ได้ว่าใครเป็นผู้แต่งหรือแต่งในสมัยใด ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่การศึกษาประวัติวรรณคดี เช่น สันนิษฐานได้ว่าโคลงพาลีสอนน้อง โคลงทศรถสอนพระราม และโคลงราชสวัสดิ์ เป็นพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เพราะใช้สำนวนภาษาคล้ายโคลงชะลอพระพุทธไสยาสน์ ซึ่งมีหลักฐานยืนยันแน่นอนว่าเป็นพระราชนิพนธ์ในพระองค์ท่าน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพมีพระดำริว่ากลอนเสภาเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอน กำเนิดพลายงาม เป็นของสุนทรภู่ ก็เพราะทรงพิจารณาจากการใช้ถ้อยคำและทำนองกลอน

คล้ายกับเรื่อง พระอภัยมณี และนิพนธ์เรื่องอื่น ๆ ที่รู้แน่ชัดว่าเป็นของกวีผู้นี้ ในสมัยก่อนเมื่อเกิดการทิ้งบัตรสนเท่ห์กล่าวร้ายกัน ก็สอบสวนหาตัวผู้แต่งโดยพิจารณาจากการใช้ถ้อยคำสำนวนโวหารเป็นสำคัญ

การที่ภาษาสามารถบ่งชี้อุปนิสัยและบุคลิกภาพส่วนบุคคล นับว่าเป็นประโยชน์แก่การศึกษาชีวประวัติบุคคล ทั้งที่เป็นอัตชีวประวัติและชีวประวัติทั่วไป

๓. ภาษาช่วยพัฒนาสังคมมนุษย์

มนุษย์ใช้ภาษาในการถ่ายทอดประสบการณ์และความคิดเห็น ซึ่งประมวลเป็นความรู้สืบต่อกันมาแต่อดีตอย่างไม่ขาดสาย ในกรณีที่มนุษย์แลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ แล้วมีความคิดเห็นไม่ตรงกัน ก็อาจโต้แย้ง ถกเถียง อภิปราย เพื่อนำไปสู่คำตอบที่ถูกต้องตรงกัน ภาษาทำให้ความคิดเห็นของมนุษย์เจริญงอกงาม สามารถรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่ล่วงเลยมานานแล้ว หรืออยู่ห่างไกล เพื่อเป็นพื้นฐานในการคิดค้นภายหลัง โดยบอกเล่าสืบต่อกันมาหรือบันทึกไว้เป็นจดหมายเหตุ สูตร หรือตำราให้คนรุ่นหลังได้เรียนและปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

ถ้ามนุษย์ไม่มีภาษาจะต้องใช้เวลาหาประสบการณ์และคิดค้นอย่างลองผิดลองถูกด้วยตนเอง ทำให้เสียเวลาและไม่เกิดการพัฒนาความรู้เพิ่มขึ้นจากในอดีตหรือไม่อาจค้นหาสิ่งใหม่ ๆ ได้เลย มนุษย์จะมีสภาพความเป็นอยู่ล้าหลัง ไม่เจริญก้าวหน้าอย่างทุกวันนี้ ภาษาจึงช่วยบันทึกความรู้ให้เป็นระเบียบ เป็นหมวดหมู่ ถ่ายทอดจากอดีตจนปัจจุบันและอนาคต และสามารถใช้เทคโนโลยีขยายความรู้ที่มีอยู่ให้กว้างขึ้นเรื่อย ๆ ออกไป นับเป็นการพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

๔. ภาษาช่วยกำหนดอนาคต

คนส่วนมากเข้าใจว่าอนาคตเป็นสิ่งไม่แน่นอน เราไม่อาจคาดหมายได้ว่าชีวิตของเราจะเป็นอย่างไรในภายหน้า แต่ในความเป็นจริง เราสามารถรู้อนาคตได้ ซึ่งอนาคตของคนเราขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น สุขภาพส่วนตัว สภาพครอบครัว และเหตุการณ์บ้านเมือง แต่ปัจจัยสำคัญที่กำหนดอนาคตของคนเรา ได้แก่ ภาษา เราใช้ภาษาทั้งพูดและเขียน เพื่อวางแผนอนาคตได้ เริ่มตั้งแต่เรื่องเล็กน้อย เช่น วันนี้จะทำอะไรบ้าง จนถึงเรื่องใหญ่ขึ้น เช่น การเตรียมแผนการเรียน การประกอบอาชีพ การกำหนดแผนการหรือโครงการในการทำงาน ทั้งระดับองค์การ รัฐบาล หรือสหประชาชาติ เช่น โครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนช่วยเหลือฟื้นฟูเศรษฐกิจประเทศที่ประสบวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF)

สำหรับนักเรียน ภาษามีส่วนสำคัญในการช่วยกำหนดอนาคต คือ เมื่อนักเรียนจะสมัครเข้าเรียนแต่ละระดับการศึกษา และสมัครเข้าทำงาน นักเรียนจะต้องยื่นใบสมัครแสดงความจำนงของตน แล้วต้องเข้าสอบสัมภาษณ์ โดยทั่วไปคำสัมภาษณ์มักเกี่ยวกับเรื่องที่จะประพฤติปฏิบัติตนเมื่อได้เข้าไปอยู่ในสถานศึกษาหรือสถานที่ทำงานนั้น ๆ เมื่อได้เข้าเป็นสมาชิกของสถาบันหรือหน่วยงานใดแล้ว ก็จะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบและคำขวัญตามที่สถานที่นั้น ๆ กำหนดไว้

กล่าวโดยรวมคือภาษาที่ใช้ในการกำหนดอนาคตอาจมีรูปแบบได้ต่าง ๆ เช่น คำมั่นสัญญา คำขวัญ แผนการ โครงการ คำพยากรณ์ คำสั่ง กำหนดการ กฎระเบียบ ข้อบังคับ กฎหมาย กฎบัตร ปฏิญญา และมีความละเอียดซับซ้อนตามความเหมาะสมแก่สถานภาพของบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ข้อสำคัญที่ควรตระหนัก คือ การกำหนดอนาคตด้วยการใช้ภาษา อาจไม่ได้ผลสำเร็จแน่นอนเสมอไป เพราะยังต้องอาศัยปัจจัยอื่น ๆ ประกอบด้วย ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่อย่างไรก็ดี การไม่ใช้ภาษากำหนดอนาคตเสียเลย ย่อมทำให้การดำรงชีวิตของคนเราไร้ทิศทาง มีแนวโน้มที่จะประสบความเสียหายได้มาก

๕. ภาษาช่วยถ่ายทอดวัฒนธรรม

วัฒนธรรม หมายถึง พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่คณะสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และใช้อยู่เฉพาะในหมู่พวกของตน ตามความหมายนี้ วัฒนธรรมจึงเกี่ยวข้องกับภาษาเป็นอันมาก ทั้งในแง่ที่ภาษาก็เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง เพราะภาษาเป็นสิ่งที่มนุษย์ในสังคมร่วมกันสร้างขึ้น และในแง่ที่วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้และถ่ายทอดแก่กันโดยใช้ภาษาเป็นสื่อ ถ้ามนุษย์ไม่มีภาษาก็ไม่สามารถสร้าง พัฒนา และถ่ายทอดวัฒนธรรมแก่กันได้สะดวก การที่คนไทยดำรงความเป็นชาติได้อย่างภาคภูมิในสังคมชาติต่าง ๆ ในเวลานี้ เช่น เรามีสถาบันครอบครัวที่อบอุ่น มีลักษณะนิสัยประจำชาติที่ดี มีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มีศิลปกรรมที่ประณีตงดงาม มีภาษาและหนังสือที่เป็นของตนเอง ก็ด้วยอาศัยภาษาในการเสริมสร้างและถ่ายทอดสืบเนื่องกันมาอย่างไม่ขาดสาย

> **บันทึกความรู้**
>
> ภาษาไทย เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย

๖. ภาษาช่วยจรรโลงใจ

จรรโลงใจ หมายถึง ค้ำจุนจิตใจให้มั่นคงสูงขึ้น ไม่ตกอยู่ในอำนาจของฝ่ายต่ำ สิ่งจรรโลงใจมีมากมายหลายอย่าง เช่น ปูชนียวัตถุ ศิลปกรรม นาฏศิลป์ ดนตรี และภาษา แต่เครื่องจรรโลงใจที่มีรูปแบบหลากหลายและมีอิทธิพลเหนือจิตใจมากที่สุด คือ ภาษา

นับแต่แรกเกิด เด็ก ๆ พอใจฟังบทเห่กล่อม ถึงแม้จะยังไม่เข้าใจความหมายแต่ก็รู้สึกเพลิดเพลิน อบอุ่น สงบ และเคลิ้มหลับสบาย เมื่อเติบโตขึ้นมีความเข้าใจความหมายของถ้อยคำในภาษามากขึ้น ก็เปลี่ยนไปสนใจฟังนิทาน นิยาย ดูการ์ตูน หรือการแสดงที่มีบทสนทนา หรือคำบรรยายประกอบ ซึ่งให้ทั้งความสนุกสนานและข้อคิดต่าง ๆ ตลอดชีวิตคนเราจะได้รับความจรรโลงใจจากภาษาในรูปแบบต่าง ๆ เพิ่มขึ้นตามวัยและความสนใจ เช่น บทเพลง บทกวี คำขวัญ สุภาษิต ปริศนาคำทาย การโต้วาที คำปราศรัย สุนทรพจน์ เทศนา โอวาท บทสดุดี เรื่องสั้น นวนิยาย ละคร

หากไม่มีภาษาสิ่งจรรโลงใจหลายชนิดดังกล่าว คงจะได้เห็นแต่เพียงภาพทางตา ได้ยินแต่เพียงเสียงธรรมชาติ เช่น เสียงสัตว์ เสียงน้ำ เสียงลม เสียงฟ้า หรือเสียงอุทานของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันในสภาพที่ไม่มีภาษา มนุษย์คงมีชีวิตอยู่อย่างไร้ความอิ่มเอิบใจ มีแต่ความหงอยเหงา ว้าเหว่ มืดมนถูกอำนาจความนึกคิดต่ำทรามมีโลภ โกรธ หลงเข้าครอบงำ

กล่าวโดยสรุปแล้วมนุษย์สามารถยกระดับความเป็นอยู่ของตนขึ้นมาเรื่อย ๆ จนเหนือสัตว์อื่น ๆ ร่วมโลก และพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าได้อย่างไม่หยุดยั้งก็ด้วยอาศัยภาษาเป็นปัจจัยสำคัญ หากมนุษย์ไม่มีภาษาก็คงมีสภาพชีวิตเช่นเดียวกับสัตว์ประเภทใกล้เคียงกัน เช่น ลิง ค่าง บ่าง ชะนี หรืออาจสูญสิ้นเผ่าพันธุ์ไปแล้ว

ตัวอย่างถ้อยคำในรูปแบบต่าง ๆ ที่ให้ความจรรโลงใจ

> เจ้าเนื้อละมุนเอย
> เก็บดอกพิกุลบานเย็น
> เก็บมาร้อยกรองให้แม่ทองข้าเล่น
> เนื้อเป็นแม่คนเดียวเอย
>
> *(บทกล่อมเด็ก)*

> ใดใดในโลกล้วน อนิจจัง
> คงแต่บาปบุญยัง เที่ยงแท้
> คือเงาติดตัวตรัง ตรึงแน่น อยู่นา
> ตามแต่บาปบุญแล้ ก่อเกื้อรักษา
>
> *(สิงหิตพระลอ)*

พลังของภาษา

ภาษาเป็นสิ่งที่มนุษย์ใช้เป็นสื่อในการเรียนรู้และแสดงความคิด ซึ่งส่งผลให้เกิดการกระทำต่าง ๆ หากเราใช้ภาษาอย่างสร้างสรรค์ ทำให้คนกระทำดีก็จะก่อประโยชน์ให้กับสังคม แต่เมื่อใช้ภาษาที่ทำให้เกิดการทำลาย สร้างความเดือดร้อนให้กับผู้อื่นก็จะทำให้สังคมวุ่นวายได้ ผู้ที่มีความสามารถในการใช้ภาษาและควบคุมภาษาได้ จึงจะใช้ภาษาเป็นเครื่องมือให้ผู้อื่นปฏิบัติตามที่ตนต้องการได้

ภาษามีพลังในการโน้มน้าวจิตใจหรือความคิดให้ผู้อื่นคล้อยตามได้ เช่น ใช้ภาษาสื่อสารให้คนที่ทะเลาะกันกลับมาคืนดีกัน หรือใช้ภาษาสื่อสารให้คนที่รักและสามัคคีกันแตกแยกกันก็ได้ การรับสารด้วยภาษาจึงต้องใช้วิจารณญาณให้ดีว่าเป็นสิ่งที่ดี ถูกต้อง และสร้างสรรค์ หรือก่อให้เกิดความสามัคคี รักใคร่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคมหรือไม่ หากเป็นคำพูดที่หลอกลวง ไม่มีเหตุผลก็ไม่สมควรเชื่อ ฉะนั้นเราจึงควรพิจารณาคำพูดของผู้อื่นโดยไม่มีอคติ และมีเหตุผล จะทำให้รู้ทันคน และไม่ตกเป็นเครื่องมือในการสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น

กิจกรรมที่ ๑

๑. อภิปรายแสดงความคิดเห็นร่วมกันเกี่ยวกับความสำคัญของภาษา
๒. อธิบายประโยชน์ของภาษาตามหัวข้อที่กำหนดให้ พร้อมยกตัวอย่างประกอบ
   ๑) ภาษาช่วยธำรงสังคม
   ๒) ภาษาแสดงความเป็นปัจเจกบุคคล
   ๓) ภาษาช่วยพัฒนาสังคมมนุษย์
   ๔) ภาษาช่วยกำหนดอนาคต
   ๕) ภาษาช่วยถ่ายทอดวัฒนธรรม
   ๖) ภาษาช่วยจรรโลงใจ
๓. อ่านคำประพันธ์ที่กำหนดให้ แล้วร่วมกันอภิปรายว่า คำประพันธ์นี้สัมพันธ์กับประโยชน์ของภาษาในเรื่องใด อย่างไร

> ครั้นแล้วลงมาศาลาใหญ่ พระสงฆ์ลงไปอยู่พร้อมหน้า
> พลายแก้วอุ้มไตรไปวันทา ขรัวบุญให้บรรพชาเป็นเณรพลัน
> บวชเสร็จจึงนางทองประศรี เร่งแม่ครัวมี่อยู่ตัวสั่น
> บาตรพระสะพรั่งตั้งเรียงกัน ยกขันข้าวบาตรมาทันที
> ช่วยกันตักบาตรชารณะ เสร็จถวายพรพระประเคนมี่
> ฉันแล้วก็ยถาสัพพี เณรแก้วทองประศรีกรวดน้ำพลัน
>
> *(ขุนช้างขุนแผน)*

๔. สมมุติสถานการณ์ขึ้นมา ๑ สถานการณ์ แล้วเขียนถึงเหตุการณ์นั้น โดยใช้ภาษาประกอบหลาย ๆ แบบ เพื่อสะท้อนให้เห็นความเป็นปัจเจกบุคคลของผู้ใช้ภาษา
๕. อภิปรายและแสดงความคิดเห็นร่วมกันเกี่ยวกับพลังของภาษาว่าสามารถพัฒนาสังคมให้ดีขึ้นหรือแย่ลงได้จริงหรือไม่ อย่างไร

ความงามกับภาษา

ศิลปะ ในที่นี้หมายถึงฝีมือในการแสดงออกซึ่งอารมณ์สะเทือนใจให้ประจักษ์เห็นเฉพาะ **ศิลปกรรม** คือ สิ่งที่ผลิตหรือสร้างขึ้นอย่างมีศิลปะ ศิลปกรรมแบ่งออกได้หลายสาขา เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ในการสร้างงานศิลปกรรมจำเป็นต้องใช้วัสดุต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม คือ ศิลปะการวาดเขียน ใช้สี กระดาษ ผ้าใบ ประติมากรรม คือ ศิลปะการปั้น แกะสลัก หล่อ ใช้ดิน ปูนปลาสเตอร์ ไม้ หิน โลหะ **วรรณกรรม** คือ ศิลปะการเรียบเรียงทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ใช้ถ้อยคำในภาษาเป็นสำคัญ

ความงามของศิลปกรรมแต่ละชนิดมีลักษณะและองค์ประกอบต่าง ๆ กัน สำหรับวรรณกรรมที่มีความงามจะต้องประกอบด้วยวรรณศิลป์ กล่าวคือ มีรูปแบบและการใช้ถ้อยคำที่ก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ อาจเป็นความรู้สึกไพเราะ เพลิดเพลิน ภูมิใจ ร่าเริง เข้มแข็ง เคืองแค้น ชิงชัง หดหู่ ท้อถอย และที่สำคัญที่สุด จะต้องปลูกจิตสำนึกที่ดีงาม ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้วรรณกรรมมีลักษณะเป็นวรรณศิลป์ ได้แก่ การเลือกคำ การเรียงคำ และการใช้โวหาร

๑. การเลือกคำ

การเลือกใช้คำเพื่อให้เกิดวรรณศิลป์หรือความงามแก่ภาษา ต้องคำนึงถึงความหมายและเสียงของคำ

๑.๑ ความหมายของคำ

การใช้คำเพื่อสื่อความหมายให้เป็นที่เข้าใจถูกต้องแจ่มแจ้ง มีหลักสำคัญดังนี้

๑) ใช้คำที่มีความหมายตรงตามที่ผู้เขียนมุ่งประสงค์ คำบางคำมีรูปหรือเสียงใกล้เคียงกัน แต่มีความหมายต่างกัน มักใช้สับสน ทำให้เข้าใจความหมายไขว้เขวไป เช่น วางใจ ไว้ใจ กักกัน กักขัง อนุญาต อนุมัติ ดังตัวอย่าง

*คุณยาย**ไว้ใจ**เมื่อเห็นลูกหลานเดินทางกลับบ้านด้วยความปลอดภัย*

ต้องเปลี่ยนคำ *ไว้ใจ* เป็น *วางใจ* เพราะ *ไว้ใจ* หมายถึง เชื่อใจ *วางใจ* หมายถึง สบายใจ

*ตำรวจพาผู้ต้องหาไป**กักกัน**ไว้ในเรือนจำ เพื่อรอการพิจารณาคดี*

ต้องเปลี่ยนคำ *กักกัน* เป็น *กักขัง* เพราะคำ *กักกัน* หมายถึง กำหนดเขตให้อยู่ *กักขัง* หมายถึง บังคับให้อยู่ในสถานที่อันจำกัด

*โครงการที่คุณนำเสนอผู้บริหาร**อนุญาต**แล้ว ให้คุณดำเนินการต่อได้ทันที*

ต้องเปลี่ยนคำ *อนุญาต* เป็น *อนุมัติ* เพราะคำ *อนุญาต* หมายถึง ยินยอมให้ทำ คำ อนุมัติ หมายถึง เห็นชอบตามความคิดเห็น และให้อำนาจกระทำตามระเบียบที่กำหนดไว้

คำที่มักทำให้เกิดความสับสนในการใช้ทำนองนี้ยังมีอีกมาก เช่น ปฏิญญา ปฏิญาณ เกลี้ยกล่อม กล่อมเกลา แข็งกร้าว แข็งแกร่ง บากหน้า ตากหน้า เมื่อใช้คำเหล่านี้จำต้องระมัดระวังใช้ให้ตรงกับความหมายที่ต้องการ

๒) ใช้คำที่มีความหมายสอดคล้องกับบริบท ซึ่งได้แก่ คำหรือข้อความแวดล้อม

กะหนุงกะหนิง หมายถึง อาการที่พูดกันเบา ๆ ระหว่างคนรัก เช่น *คู่รักคู่นี้นั่งคุยกัน**กะหนุงกะหนิง*** ถ้าไม่ใช่ระหว่างคนรัก ควรใช้คำ จู๋จี๋ หรือกระจู๋กระจี๋

ลักลอบ หมายถึง ลอบไปพบกันอย่างลับ ๆ ในเชิงชู้สาว เช่น *หนุ่มสาวคู่นี้**ลักลอบ**ไปพบกันทั้งที่ผู้ใหญ่ห้าม*

ถ้าใช้คำที่มีความหมายทำนองนี้กับโจรผู้ร้าย ควรเปลี่ยนเป็น *ลอบ* เช่น *ฉันเข้าใจว่าขโมยต้อง**ลอบ**เข้ามาในบ้านตอนไม่มีคนอยู่*

ในกรณีที่กล่าวถึงกิริยาอาการของสัตว์ ก็ควรใช้คำให้ตรงกับความหมายที่ต้องการ เช่น

*เจ้าเมืองได้นิมนต์สมภารไปสวดมนต์เย็น เมื่อกลับมาแล้วกลางคืนจำวัด ตอนใกล้รุ่งฝันว่ามีช้างเผือกตัวหนึ่งเข้ามาในวัด ถลันขึ้นไปบนหอไตร**ชนทง**เอาตู้พระไตรปิฎกล้มลงหมดทั้งหอไตร*

(สมเด็จเจ้าแดงโม ของ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ))

การใช้คำ แทง เป็นกิริยาของช้าง เพราะต้องการเน้นว่า ช้างใช้งาทำลายตู้พระไตรปิฎก ถ้าใช้คำ ทำลาย ก็ไม่บ่งชัดว่า ช้างใช้อะไรทำความเสียหายแก่ตู้พระไตรปิฎก

หากกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ต้องใช้คำที่บ่งบอกถึงลักษณะหรือกิริยาอาการของสิ่งนั้น ๆ ให้เฉพาะเจาะจง เช่น

ลิ่วลิ่วละลอกปราด ประทะหาดและสาดโซม
ซัดทอยทยอยโถม ทะลุฝั่งกระทั่งถึง

(ณ หาดทรายชายทะเลแห่งหนึ่ง ของ จิต บุรทัต)

คำแสดงการเคลื่อนไหวของคลื่นในลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น ปราด ประทะ (ปะทะ) สาด ซัด โถม ทะลุ

นอกจากใช้คำให้เหมาะแก่บริบทดังกล่าวแล้ว การใช้คำก็ต้องคำนึงถึงลักษณะของเรื่องทั้งหมดที่เป็นบริบทด้วย เรื่องสตรีบุคคลสำคัญควรใช้ศัพท์สูงไพเราะโอ่อ่า เช่น เรื่อง ราชาภิสตุดี เรื่องเกี่ยวกับวิชาการอาจใช้ศัพท์บัญญัติได้ตามสมควร เช่น เรื่อง ดวงอาทิตย์ที่รัก

๓) ใช้คำไวพจน์ให้สอดคล้องกับบริบท

คำไวพจน์ คือ คำที่เขียนต่างกันแต่มีความหมายเหมือนกันหรือใกล้เคียงกัน เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า คำพ้องความหมาย เช่น พระจันทร์–เพ็ญ บ้าน–เรือน รอ–คอย ป่า–ดง วัว–โค

คำจำพวกนี้ส่วนมากประกอบด้วยคำไทยแท้หรือคำสามัญกับคำศัพท์ซึ่งอาจเป็นภาษาถิ่น คำโบราณ หรือคำยืมมาจากภาษาอื่น เช่น

คำสามัญ	คำศัพท์
นก	ทิช ทวิช บุหรง ปักษา ปักษี ปักษิน พิหค วิหค ศกุน ศกุนต์ สกุณ สกุณา สกุนต์ สุโนก
ช้าง	กรีน กรี กุญชร คช เจ่ง ตำรี ตำไร นาค ทวิป พารณ มาตงค์ สาร หัตถี หัสดิน หัสดี ไอยรา

คำไวพจน์ไม่สามารถใช้ได้ในทุกบริบท เช่น บทร้อยแก้วมักใช้คำไวพจน์ที่เป็นคำไทยแท้หรือคำสามัญไม่นิยมใช้คำไวพจน์ที่เป็นคำศัพท์

คำไวพจน์ทั้งคำสามัญและคำศัพท์ใช้ได้ทั่วไปในบทร้อยกรอง อย่างไรก็ดี คำไวพจน์ทั้งคำสามัญและคำศัพท์บางคำต้องใช้ให้เหมาะสมกับบริบท เช่น *ป่า* หรือ *ดง* ในความหมายว่า ที่ที่มีต้นไม้ต่าง ๆ ขึ้นมาก ใช้แทนกันได้ทั่วไปทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง แต่คำ *ดง* ในความหมายเฉพาะว่า สถานที่ที่มีคนหรือสัตว์ประเภทเดียวกันอยู่กันมาก เช่ *ดงผู้ร้าย ดงจระเข้* ไม่อาจใช้ *ป่าผู้ร้าย ป่าจระเข้* คำ *ตา นัยน์ตา เนตร* มีความหมายอย่างเดียวกัน แต่คำ *ตา นัยน์ตา* ไม่อาจใช้แทนคำ *เนตร* ได้ ในกรณีที่ต้องพิจารณาถึงระดับภาษา

เรื่อง วาสิฏฐี ตอนพรรณนาถึงความงามของภรรยาคนที่สองของกามนิต แสดงให้เห็นการใช้คำ ตา และ เนตร แตกต่างกันตามสถานภาพของบุคคล เช่น

รูปร่างงามหาที่ติมิได้ ผมดำราวกับแมลงผึ้ง หน้าเปล่งปลั่งดั่งดวงจันทร์ ***เนตร****ประหนึ่งตากวาง*

ใช้ *เนตร* กับภรรยาคนที่สองของกามนิตซึ่งเป็นธิดาของพ่อค้าใหญ่ ใช้ *ตา* กับกวางซึ่งเป็นสัตว์

๔) ใช้คำให้เหมาะแก่ลักษณะของคำประพันธ์

คำส่วนหนึ่งใช้ได้ทั้งบทร้อยแก้วและบทร้อยกรอง บางคำใช้เฉพาะบทร้อยกรองตามที่กล่าวมาแล้ว คำที่ใช้ในบทร้อยกรองยังมีข้อจำกัดตามชนิดของคำประพันธ์ คำสร้อย เช่น *เทอญ นา แล แลนา เอย เฮย แฮ* ใช้เฉพาะโคลงและร่าย คำ *เอย* ใช้ลงท้ายกลอนดอกสร้อยและกลอนสักวา

ฉันท์ซึ่งเป็นบทร้อยกรองชนิดหนึ่งของไทยได้แบบอย่างมาจากฉันท์ของอินเดียโบราณ แต่งด้วยภาษาบาลีสันสกฤต คำบาลีสันสกฤตส่วนมากเป็นคำหลายพยางค์ สะดวกแก่การกำหนดครุ ลหุ ฉันท์บังคับคำครุ ลหุ เพราะฉะนั้น ฉันท์จึงนิยมใช้คำบาลีสันสกฤตมากกว่าคำประพันธ์ชนิดอื่น เช่น

พร้อมเบญจางคประดิษฐ์สฤษฏิสดุดี
กายจิตวจีไตร ทวาร

(สามัคคีเภทคำฉันท์ ของ จิต บุรทัต)

คำประพันธ์ข้างต้นนี้แต่งด้วยสัททุลลวิกกีฬิตฉันท์ ใช้คำไทยแท้เพียงคำเดียว คือ พร้อม

เสียงของคำทำให้เกิดความงามในภาษา มีลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

๑) คำเลียนเสียงธรรมชาติ

คำเลียนเสียงธรรมชาติอาจเป็นเสียงคน สัตว์ หรือสิ่งของ ซึ่งเป็นที่รู้จักและยอมรับกันทั่วไป คำเลียนเสียงธรรมชาตินอกจากกระทบอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ โดยตรงแล้ว ยังสร้างภาพพจน์ที่ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น

– *เสียงดนตรี*

ต้อยตะวิดติดตี่เจ้าพี่เอ๋ย จะละเลยเร่ร่อนไปนอนไหน
แอ้อิ้อ่อยสร้อยฟ้าสุมาลัย แม้นเด็ดได้แล้วไม่ร้างให้ห่างเชย

(พระอภัยมณี ของ สุนทรภู่)

ต้อยตะวิดติดตี่ แอ้อิ้อ่อย เป็นเสียงปี่

กลองทองตีครุ่มครื้ม เดินเรียง
จ่าตะเติงเติงเสียง ครุ่มครื้น
เสียงปี่รี่เรื่อยเพียง การเวก
แตรันแตร่นแตรฝรั่งขึ้น หวู่หวู้เสียงสังข์

(กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง ของ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร)

จ่าตะเติงเติง ครุ่มครื้น เป็นเสียงกลอง *แตรันแตร่น* เป็นเสียงแตรฝรั่ง *หวู่หวู้* เป็นเสียงสังข์

๒) คำที่มีเสียงวรรณยุกต์เรียงตามลำดับรูปวรรณยุกต์

กวีใช้ศิลปะนำคำที่มีเสียงวรรณยุกต์เรียงลำดับจากคำที่มีรูปวรรณยุกต์สามัญ เอก และโท หรือเรียงคำที่มีรูปวรรณยุกต์เอก โท แต่มีความหมายใกล้เคียงกันไว้ต่อเนื่องกัน เพื่อให้เกิดเสียงไพเราะยิ่งขึ้น เช่น

*โคแดง****แรงแร่งแร้ง*** *รุยราย*
*จับไผ่ไทรเหริง****หวาย*** ***หว่ายหว้าย***
*ควาย****เสี้ยวเสี่ยวเสี่ยว****ปลาย เขาโค่ง*
หวงห่วงหัวง*น้ำท้าย* ***เกี่ยวเกี้ยว****เครียมครึม*

(โคลงอักษรสามหมู่ ของ พระศรีมโหสถ)

๓) คำที่มีเสียงสัมผัส

คนไทยนิยมใช้คำที่มีเสียงคล้องจองหรือคำสัมผัสทั้งในการพูดจาประจำวันและในภาษาเขียนทั่วไป ในจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ประมาณ ๗๐๐ ปีมาแล้ว ปรากฏคำสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะเป็นอันมาก เช่น

ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย เห็นข้าวท่านบไคร่พิน เห็นสินท่านบไคร่เดือด

๑.๒ เสียงของคำ

แม้ในปัจจุบันคนไทยยังนิยมใช้คำสัมผัสกันทั่วไป เช่น คำสนทนา คำขวัญ หรือคำโฆษณาต่าง ๆ ฉันท์ซึ่งเป็นแบบคำประพันธ์ที่ได้มาจากอินเดีย เดิมไม่มีสัมผัส บังคับแต่เพียงครุ ลหุ เมื่อเรารับเข้ามาในภาษาไทย มีบังคับสัมผัสสระเพิ่มขึ้นตามรสนิยมของคนไทย คำคล้องจองด้วยเสียงสระหรือสัมผัสสระและคำคล้องจองด้วยเสียงพยัญชนะหรือสัมผัสพยัญชนะทำให้เสียงคำราบรื่น เปล่งได้สะดวกและเกิดความไพเราะชวนฟัง นอกจากคำสัมผัสสระและคำสัมผัสพยัญชนะแล้ว ยังมีคำสัมผัสสระล้วนและคำสัมผัสพยัญชนะล้วน

– *คำสัมผัสสระและคำสัมผัสพยัญชนะโดยปกติเป็นคำบังคับในบทร้อยกรอง แต่ก็มีในภาษาพูดและภาษาเขียน เป็นลักษณะของสุภาษิต สำนวน คำพังเพย คำขวัญ ชื่อเฉพาะ เช่น*

สุภาษิต สำนวน คำพังเพย

ข่มเหงคะเนงร้าย คลุกคลีตีโมง โง่เง่าเต่าตุ่น จ้วงจาบหยาบช้า มือถือสากปากถือศีล ปลูกไมตรีอย่ารู้ร้าง สร้างกุศลอย่ารู้โรย รู้ไว้ใช่ว่า ใส่บ่าแบกหาม

คำขวัญ

ทิ้งขยะไม่เลือกที่ หมดราศีไปทั้งเมือง

ชื่อเฉพาะ

มูลบทบรรพกิจ วาหนิติ์นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณ์ พิศาลการันต์ (ชื่อแบบเรียนภาษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕)

– *คำสัมผัสสระหรือคำสัมผัสพยัญชนะล้วน* นอกจากสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะตามธรรมดาแล้ว กวียังเพิ่มสัมผัสลักษณะพิเศษ โดยใช้สระหรือพยัญชนะเสียงเดียวกันในบทประพันธ์ทั้งบท เช่น

ดู หนู สู่ รู งู — งู สุด สู้ หนู สู้ งู
หนู งู สู้ ดู อยู่ — รูป งู ทู่ หนู มู ทู
ดู งู ชู่ ฝูด ฝู้ — พรู พรู
หนู สู่ รู งู งู — สุดสู้
งู สู้ หนู หนู สู้ — งูอยู่
หนู รู้ งู งู รู้ — รูปหู้มูทู

(กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง ของ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร)

แจ้วแจ้วจักจั่นจ้า — จับใจ
หริ่งหริ่งเรื่อยเรไร — ร่ำร้อง
แซงแซวส่งเสียงใส — ซาบโสต
แหนงนิ่งนึกนุชน้อง — นิ่มเนื้อนวลนาง

(โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่)

– *คำสัมผัสพยัญชนะระหว่างวรรค* สัมผัสชนิดนี้ใช้คำที่มีเสียงพยัญชนะเดียวกัน ระหว่างคำท้ายวรรคหน้ากับคำต้นวรรคหลัง นิยมใช้กับโคลง เช่น

อุรารานร้าวแยก — ยลสยบ
เอนพระองค์ลงทบ — ท่าวดิ้น
เหนือคอคชซอนซบ — สังเวช
วายชิวาตม์สุดสิ้น — สู่ฟ้าสวยสวรรค์

(สิลิตตะนลงห่าย ของ สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส)

๔) คำพ้องรูปพ้องเสียง

คำพ้องรูปพ้องเสียง คือ คำที่เขียนและมีเสียงพยัญชนะและสระเหมือนกัน แต่มีความหมายต่างกัน เช่น

กา ในความหมายที่เป็นชื่อนก กับ *กา* ซึ่งหมายถึงภาชนะใส่น้ำ

แก้ว ซึ่งหมายถึงหินหรือวัสดุใส กับ *แก้ว* ที่เป็นชื่อนก

การใช้คำพ้องรูปพ้องเสียงนอกจากได้ความไพเราะของเสียงแล้วยังเพิ่มความแยบยลของเนื้อความที่เกิดจากความเกี่ยวข้องระหว่างคำพ้องเสียงเหล่านั้น เช่น

(๑) (๒)
*ฝูงลิงไต่กิ่ง**ลางลิง**ไขว่ — **ลางลิง**แล่นไล่กันวุ่นวิ่ง*
(๓) (๔)
***ลางลิง**ชิงค่างขึ้น**ลางลิง** — กาหลงลงกิ่งกาหลงลง*

(ขุนช้างขุนแผน)

คำ *ลางลิง* คำที่ ๑ และ ๔ เป็นชื่อต้นไม้เครือเถาชนิดหนึ่ง ส่วนคำที่ ๒ และ ๓ หมายถึงลิงบางตัว

๕) คำย้ำหรือข้อความย้ำ

คำย้ำหรือข้อความย้ำ ในที่นี้คือ คำเดียวกันหรือข้อความเดียวกันที่นำมากล่าวซ้ำอีกครั้งหนึ่งหรือหลายครั้งติดกันหรือใกล้ ๆ กัน เพื่อเน้นความหมายให้หนักแน่นยิ่งขึ้น

เจ็บรักเจ็บจากช้ำ — เจ็บเยียว ยากนา
เจ็บใคร่คืนหลังเหลียว — สู่หย้าว
เจ็บเพราะลูกมาเดียว — แดนท่าน
เจ็บเร่งเจ็บองค์ท้าว — ธิราชร้อนใจถึง ลูกฤๅ

(สิลิตพระลอ)

ตอนพระลอทรงรำพึงถึงพระโทมนัสของพระนางบุญเหลือ เนื่องจากการเสด็จไปเมืองสรองของพระองค์ ใช้คำ *เจ็บ* ซ้ำหลายแห่ง เพื่อเน้นความหมาย

ท่านทั้งหลายคงจะเข้าใจกันแล้วว่า ข้าพเจ้าหรือรัฐบาลของข้าพเจ้า ไม่ได้ตั้งใจอย่างหนึ่งอย่างใด นอกจากจะรักษาผลประโยชน์และความสุขของท่านทั้งหลาย ไม่ได้ตั้งใจจะแผ่อำนาจโดยอาการแสดงอิทธิฤทธิ์ ไม่ได้ตั้งใจที่จะเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน ตรงกันข้าม ตั้งใจเพียงรักษาอำนาจและอิสรภาพของพวกเราเอง ตั้งใจจะรักษาความสุขของพวกเราเอง ตั้งใจเพียงแต่จะไม่ให้เบียดเบียนเรา

(พระราชดำรัสของรัชกาลที่ ๖ ในการทรงน้อมเกล้าฯ ถวายเรือพระร่วง)

พระราชดำรัสนี้ใช้การย้ำข้อความ *ไม่ได้ตั้งใจ ตั้งใจ ของพวกเราเอง* เพื่อเน้นใจความให้หนักแน่น

๖) คำซ้ำ

คำซ้ำ คือ คำที่สร้างขึ้นใหม่โดยซ้ำเสียงของคำเดิม เมื่อใช้ในร้อยแก้วใช้ไม้ยมกแทนคำหลัง เช่น จริงจริง *เรื่อยเรื่อย* เขียน จริง ๆ *เรื่อย ๆ* สำหรับร้อยกรองเขียนคำซ้ำเต็มรูปคำ เป็น จริงจริง *เรื่อยเรื่อย* คำซ้ำทำให้เกิดเสียงเสนาะยิ่งขึ้น แต่ความเน้นหนักของความหมายลดลง เช่น

***หยิมหยิม**ยะย้อยหยด — หิมะสดสะอาดยล*
***พราวพราว**สะพรั่งบน — ดิณะพฤกษะแพรวพรอย*
***หยาดหยาด**ยะเยือกเย็น — ชละเป็นละอองฝอย*
***ลิ่วลิ่ว**ละล่องลอย — นภะแหล่งแสดงโดย*
***ทุกทุก**สถานเห็น — ระบุเช่นกะลมโชย*
***เฉื่อยเฉื่อย**ระเรื่อยโบย — ดรุบัตรสะบัดไหว*
ว่าว่าฤดูวัน — ณ วสันต์จะพลันไคล
***เคลื่อนเคลื่อน**และแคล้วไป — ประลุกาละคราหนาว*

(เหมันตฤดู ของ จิต บุรทัต)

๗) **เสียงหนักเบา**

เสียงหนักเบา ได้แก่ เสียงเน้นและเสียงแผ่ว **คำเสียงหนัก** คือ คำที่ออกเสียงเต็มเสียง **คำเสียงเบา** คือ คำที่ออกเสียงไม่เต็มเสียง สำหรับบทร้อยกรองประเภทฉันท์ คำเสียงหนัก เรียกว่า **คำครุ** คำเสียงเบา เรียกว่า **คำลหุ** ฉันท์กำหนดคำครุ ลหุไว้ตายตัวตามชนิดของฉันท์

เสียงหนักเบาไม่ได้ใช้เฉพาะกับฉันท์ แต่ใช้ได้ทั่วไปทั้งบทร้อยแก้วและคำประพันธ์ชนิดอื่น ๆ เสียงหนักเบาทำให้เกิดจังหวะและลีลาต่าง ๆ เช่น *แผ่วเบา เรียบรื่น เฉื่อยช้า สะดุด กระทบกระแทก รวดเร็ว เร่งเร้า* จังหวะและลีลาดังกล่าวจะทำให้เกิดความรู้สึกแตกต่างกันไป เช่น *หงอยเหงา ซึมเศร้า ท้อถอย ขบขัน ร่าเริง คึกคัก แข็งกล้า ฮึกเหิม* ผู้แต่งจะเลือกใช้คำที่มีจังหวะและลีลาสอดคล้องกับใจความและอารมณ์ในเรื่อง

ฉันท์ยอเกียรติชาวนครราชสีมา ตอน ครัวไทยทั้งชายหญิงต่อสู้กับข้าศึกที่ทุ่งสัมฤทธิ์ ใช้ภุชงคประยาตฉันท์ อันมีจังหวะลีลารวดเร็วฉับไว เร้าอารมณ์ให้แข็งขันฮึกหาญ ดังนี้

มนัสไทยประณตให้ นรินทร์ไทยมิท้อถอน
มิผูกรักมิภักดิ์บร มิพึ่งบารมีบุญ
ถลันจ้วงทะลวงจ้ำ บุรุษนำอนงค์หนุน
บุรุษรุกอนงค์รุน ประจญร่วมประจัญบาน
อนงค์เพศมนัสพี รชาติศรีทหารชาญ
มิได้ดาบก็คว้าชวาน มิได้หอกก็คว้าหลาว
มิได้มีดก็เอาไม้ ตระบองใหญ่ตระบองยาว
กระหน่ำฟาดพิฆาตลาว เตลิดแล่น ณ แดนดง

เรื่อง *กามนิต* หรือ *วาสิฏฐี* เป็นตัวอย่างที่ใช้จังหวะลีลาของบทร้อยแก้วแสดงอารมณ์ความรู้สึก เช่น ตอนท่านราชทูตกล่าวแก่กามนิต เมื่อได้ชมแม่น้ำคงคาและยมนาไหลมาบรรจบกันที่จุฬาตรีคูณ ข้อความตอนนี้ใช้จังหวะลีลาเคลื่อนไหวเร่งเร้า แสดงอารมณ์ตื่นเต้นภูมิใจของท่านราชทูต

ตัวเราเคยยืนอยู่บ่อย ๆ บนแหลมที่เห็นอยู่โน้น มองดูแม่น้ำยมนาอันสีเขียวไหลเป็นลูกระลอก ลดหลั่นแข่งไปกับแม่น้ำคงคา ซึ่งมีสีเหลือง ต่างสีต่างไหลไม่รวมกัน เขียวและเหลืองได้แก่ กษัตริย์และพราหมณ์ อันร่วมในมหาสมุทร คือวรรณะเดียวกัน ต่างจรร่วมทางไปสู่แดนแห่งพรหม บางคราวเข้ามาใกล้ชิดกัน บางคราวห่างกันและบางคราวก็ร่วมกันเป็นดั่งนี้นิรันดร เปรียบเหมือนแม่น้ำทั้งสองที่เห็นอยู่นี้ ครั้นแล้วเรารู้สึกว่าใจลอยแว่วคล้ายเสียงรบ เสียงศัสตราวุธกระทบกัน เสียงเป่าเขาเร่งเร้าพลเสียงม้าร้อง เสียงช้างแปร๋แปร๋น หัวใจของเราก็ตึกตั้กเต้นถี่เข้า เพราะรู้สึกว่าบรรพบุรุษของเราก็มาอยู่ที่นี่ด้วย และโลหิตของท่านเหล่านั้นก็ไหลนองซึมไปในทรายแห่งทุ่งกุรุนี้

กิจกรรมที่ ๒

๑. แบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่ม ให้แต่ละกลุ่มเลือกวรรณคดีหรือวรรณกรรมที่ชอบ ๑ ตอน แล้วร่วมกันอภิปรายเกี่ยวกับความหมายของคำและเสียงของคำ
๒. เลือกบทร้อยกรองที่มีลักษณะเด่นเป็นพิเศษ ๒ ตัวอย่าง แล้ววิเคราะห์ว่ามีลักษณะเด่นอย่างไร
๓. ร่วมกันแสดงความคิดเห็นว่าคำไวพจน์มีส่วนช่วยทำให้เกิดความงามในภาษาได้อย่างไร
๔. เขียนพรรณนาบทร้อยแก้วสั้น ๆ โดยใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติตามสถานการณ์ที่กำหนดให้
   ๑) ลมหนาวพัดใบไม้ไหว
   ๒) การแสดงดนตรีเครื่องสายไทย
   ๓) การจราจรที่ติดขัดบนถนน
   ๔) เชียร์กีฬาสีในโรงเรียน
   ๕) ไก่ขันยามฟ้าสาง
๕. แบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่ม ให้แต่ละกลุ่มรวบรวมบทร้อยกรองร่วมสมัยที่มีการใช้เสียงที่กำหนดให้ แล้วร่วมกันพิจารณาว่าใช้เหมาะสมหรือไม่ อย่างไร
   ๑) เล่นเสียงวรรณยุกต์
   ๒) เล่นเสียงสัมผัส
   ๓) ใช้คำพ้องรูปพ้องเสียง
   ๔) ใช้คำซ้ำ
   ๕) เล่นเสียงหนักเบา

๒. การเรียงคำ

การเรียงคำ ได้แก่ การร้อยเรียงถ้อยคำที่เลือกสรรแล้วให้ถูกต้องตามระเบียบของภาษา มีจังหวะเหมาะสมและได้ใจความแจ่มแจ้ง สำหรับร้อยกรองจำต้องเป็นไปตามระเบียบของฉันทลักษณ์ด้วย

กลวิธีเรียบเรียงถ้อยคำ มีหลักการดังนี้

๒.๑ เรียงข้อความโดยวางสาระสำคัญไว้ท้ายสุด

การเรียงข้อความวิธีนี้กำหนดข้อความเงื่อนไขไว้ตอนต้น ข้อความผลไว้ตอนท้าย ประโยคจะมีความกระชับรัดกุม เข้าใจง่าย และได้ใจความตรงตามที่ผู้พูดหรือผู้เขียนมุ่งประสงค์ เช่น

๑) ถึงแม้งานนี้จะยากแต่เขาก็พยายามทำจนสำเร็จ
๒) ถ้าเธอเห็นว่าฉันเป็นเพื่อนแท้ ฉันก็จะอยู่เคียงข้างเธอตลอดไป

๓) หากผู้ใดมีความกตัญญูรู้คุณท่าน ผู้นั้นย่อมตกน้ำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้

๔) กำสรวลศรีปราชญ์พร้อง เพรงกาล
จากจุฬาลักษณ์ลาน สวาทแล้ว
ทวาทศมาสสาร สามเทวษ ถวิลแฮ
ยกทัดกลางเกศแก้ว กึ่งร้อนทรวงเรียม

(นิราศนรินทร์ ของ นายนรินทร์ธิเบศร์)

ใจความของโคลงบทที่ ๑–๓ กล่าวถึงความรักความอาลัยของศรีปราชญ์ที่มีต่อท้าวศรีจุฬาลักษณ์ในโคลงกำสรวลศรีปราชญ์ และของกวีทั้งสามที่มีต่อนางในโคลงทวาทศมาส เป็นใจความเงื่อนไขบทที่ ๔ กล่าวถึงความคร่ำครวญโหยหาที่กวี (ผู้แต่งนิราศนรินทร์) มีต่อนางอันเป็นที่รักของตนว่าใหญ่หลวงกว่าความอาลัยรักของบุคคลทั้งสี่เหล่านั้นรวมกันเป็นใจความผล

๒.๒ เรียงข้อความที่มีความสำคัญเท่า ๆ กัน คู่เคียงกันไป

ใช้สันธานแสดงความคล้อยตามกันหรือความเลือกอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นคำเชื่อม เช่น

๑) ธงชาติไทยเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

๒) พระราชา ๑ หญิง ๑ ไม้เลื้อย ๑ ย่อมรักผู้แลสิ่งที่อยู่ใกล้

(นิทานเวตาล ของ น.ม.ส.)

๓) เด็กที่มันเกิดมาสำหรับอัปรีย์นั้น จะไปเมืองนอกหรืออยู่เมืองในมันก็อัปรีย์จนได้

(จดหมายจางวางหร่ำ ของ น.ม.ส.)

๔) ใครจะไว้ใจอะไรตามใจเถิด แต่อย่าเกิดไว้ใจในสิ่งห้า
หนึ่งอย่าไว้ใจทะเลทุกเวลา สองสัตว์เขี้ยวเล็บงาอย่าวางใจ
สามผู้ถืออาวุธสุดจักร้าย สี่ผู้หญิงทั้งหลายอย่ากรายใกล้
ห้ามหากษัตริย์ทรงฉัตรชัย ถ้าแม้นใครประมาทอาจตายเอย

(นิทานเวตาล ของ น.ม.ส.)

๒.๓ เรียงใจความจากความสำคัญน้อยไปยังความสำคัญมากขึ้น ตามลำดับชั้น เช่น

๑) คนเราเมื่อเกิดแล้วต้องแก่ต้องเจ็บและต้องตายในที่สุด

๒) ร้อยชู้ฤๅเท่าเนื้อ เมียตน
เมียแลพันฤๅตล แม่ได้
ทรงครรภ์คลอดเป็นคน ฤๅง่าย เลยนา
เลี้ยงยากนักท้าวไท้ ธิราชผู้มีคุณ

(ลิลิตพระลอ)

๒.๔ เรียงใจความให้หนักแน่นขึ้นไปตามลำดับ แต่คลายลงในตอนท้ายอย่างฉับพลัน หรือจบลงด้วยสิ่งที่ด้อยกว่าอย่างพลิกความคาดหมาย เช่น

๑) จุนชี้ยิ้นอวยพร ถามข่าวจรจอมภพ ซึ่งเสด็จรบพารณ
จนอเรนทรพินาศ ขาดคอคชในรงค์ จึ่งพระองค์อิศเรศ
บรรหารเหตุจำบัง จอมสงฆ์ฟังชั้นขาน พระราชสมภารมีชัย
ใดทวยบาทมุลิกา ต้องอาชญายินแหนง

(ลิลิตตะเลงพ่าย ของ สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส)

๒) ผลเดื่อเมื่อสุกไซร้ มีพรรณ
ภายนอกแดงดูฉัน ขาดบ้าย
นางเอณภาพยนตร์อัน สวยสุด
แท้ที่จริงเป็นหม้าย ลูกตั้งแปดคน

(โคลงโลกนิติจำแลง ของ รัชกาลที่ ๖)

๒.๕ เรียงถ้อยคำให้เป็นประโยคคำถามเชิงวาทศิลป์

คำถามประเภทนี้มิได้ประสงค์ให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านคิดหาคำตอบแต่เน้นให้เห็นคำตอบ ซึ่งผู้พูดหรือผู้เขียนแฝงอยู่ในคำถามแล้ว เช่น

๑) ข้าพเจ้ายังเตาไม่ถูกเลยว่าพวกมะพร้าวตื่นตกนั้น เขาเอาใครเป็นตัวอย่างในการที่ประพฤติกิริยาชั่วไม่สุภาพและกล่าววาจาอวดดี ? หวังใจว่าไม่เอาอย่างข้าราชการที่เป็นนายเหนือเขาขึ้นไปอีกต่อหนึ่ง หรือเขาเอาอย่างฝรั่ง ? ถ้าเอาอย่างฝรั่งละก็ ข้าพเจ้าขอถามอีกว่าฝรั่งชั้นใดชนิดใด ? ชนิดที่พลตะเวนพบเมานอนกลิ้งเป็นหมูอยู่ตามกลางถนนใช่หรือไม่

(มะพร้าวตื่นตก ของ อัศวพาหุ)

๒) เสียงฤๅเสียงเล่าอ้าง อันใด พี่เอย
เสียงย่อมยอยศใคร หั่วหล้า
สองเชือพี่หลับไหล ลืมตื่น ฤๅพี่
สองพี่คิดเองอ้า อย่าได้ถามเผือ

(ลิลิตพระลอ)

๓) เอียงอกเทออกอ้าง อวดองค์ อรเอย
เมรุชุบสมุทรดินลง เลขแต้ม
อากาศจักจารผจง จารึก พอฤๅ
โฉมแม่หยาดฟ้าแย้ม อยู่ร้อนฤๅเห็น

(นิราศนรินทร์ ของ นายนรินทร์ธิเบศร์)

กิจกรรมที่ ๓

๑. ร่วมกันอภิปรายเกี่ยวกับการเรียบเรียงถ้อยคำว่ามีความสัมพันธ์กับงานประพันธ์อย่างไร
๒. ยกตัวอย่างบทร้อยแก้วและบทร้อยกรองที่มีวิธีการเรียงคำตามแบบที่กำหนดให้ แล้วเขียนอธิบายเหตุผลประกอบ
   ๑) เรียงข้อความโดยวางสาระสำคัญไว้ท้ายสุด
   ๒) เรียงข้อความที่มีความสำคัญเท่า ๆ กันคู่เคียงกันไป
   ๓) เรียงใจความจากความสำคัญน้อยไปยังความสำคัญมากขึ้นตามลำดับชั้น
   ๔) เรียงใจความให้หนักแน่นขึ้นไปตามลำดับ แต่คลายลงในตอนท้ายอย่างฉับพลันหรือจบลงด้วยสิ่งที่ด้อยกว่าอย่างพลิกความคาดหมาย
   ๕) เรียงถ้อยคำให้เป็นประโยคคำถามเชิงวาทศิลป์

๓. การใช้โวหาร

โวหาร คือ ศิลปะการใช้ถ้อยคำที่ก่อให้เกิดจินตนาการ กระทบอารมณ์และความรู้สึก ซึ่งต่างจากการใช้ถ้อยคำตรงไปตรงมา โดยที่โวหารนั้นเมื่อกล่าวถึงสิ่งหนึ่งจะมีความหมายอีกสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นการขยายความให้ชัดเจนขึ้น ผู้รับสารสามารถเข้าใจความหมายได้ลึกซึ้งกว่าการใช้ถ้อยคำอย่างตรงไปตรงมา บางครั้งผู้รับสารยังสามารถเห็นภาพ เข้าใจถึงความคิดและความรู้สึกของผู้ส่งสาร การใช้โวหารลักษณะดังกล่าวในการประพันธ์ เรียกว่า โวหารภาพพจน์ (Figures of Speech)

การใช้โวหารสามารถใช้ได้อย่างกว้าง ๆ ๓ วิธี คือ การสร้างบุคคลสมมุติ การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่ง การใช้เสียงคำสร้างภาพและความหมายพิเศษ

๓.๑ การสร้างบุคคลสมมุติ

การใช้โวหารโดยการสร้างบุคคลสมมุติ ได้แก่ การใช้คำโดยไม่เปลี่ยนแปลงความหมายพื้นฐาน สัตว์ ธรรมชาติ หรือนามธรรมที่กล่าวถึง เช่น คลื่น ลม น้ำ นก ปลา ความรัก ความเศร้า ก็ยังคงสภาพเช่นเดิม เพียงสมมุติให้แสดงกิริยาอาการและความรู้สึกนึกคิดได้อย่างมนุษย์ โวหารลักษณะนี้เรียกว่า บุคคลวัต หรือบุคลาธิษฐาน

บุคคลวัต นิยมใช้ในวรรณกรรมทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง เพื่อให้เกิดภาพชัดเจนและเร้าอารมณ์ความรู้สึก เช่น

นกสดายุในเรื่องรามเกียรติ์ เมื่อพบทศกัณฐ์ลักพานางสีดาไป จึงเข้าต่อสู้กับทศกัณฐ์เพื่อชิงนางสีดาคืน จนตัวเองต้องบาดเจ็บสาหัส เมื่อได้พบพระรามพระลักษมณ์ก็กราบทูลเรื่องที่เกิดขึ้นให้ทรงทราบ

เมื่อนั้น พระยาสดายุปักษี
ครั้นเห็นพระลักษมณ์พระจักรี สกุณีจึงแจ้งกิจจา
ตัวข้าคิดถึงพระสี่กร กีเขจรมาโดยเวหา
พบทศกัณฐ์อสุรา ลักนางสีดายุพาพักตร์
ใส่รถมากลางโพยมหน จึงเข้าประจญหาญหัก
หวังจะชิงองค์นงลักษณ์ จากกรขุนยักษ์ชาญฉกรรจ์

(รามเกียรติ์ ของ รัชกาลที่ ๑)

แก้วเก้าเนาวรัตน์แสนสัตรัตน์เรืองรองซ้องสาธุการอยู่อึงมี่

(มหาวสสันตรชาดก กัณฑ์กุมาร)

๓.๒ การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่ง

การใช้ถ้อยคำเพื่อให้เกิดภาพวิธีนี้มีการเปลี่ยนแปลงความหมายพื้นฐานของคำ โดยการเปรียบเทียบของสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

๑) **อุปลักษณ์** คือ การเปรียบเทียบของสิ่งหนึ่งว่าเป็นหรือคืออีกสิ่งหนึ่งโดยตรง โดยใช้กริยาอาศัยส่วนเติมเต็ม *เป็น คือ ใช่ เท่า ต่าง* บางทีภาพพจน์แบบอุปลักษณ์กล่าวถึงสิ่งที่นำมาเปรียบทันทีโดยปริยายไม่มีคำกริยาดังกล่าว

*จงตั้งเอากายเจ้า **เป็น**สำเภาอันโสภา*
*ความเพียร**เป็น**โยธา แขนซ้ายขวา**เป็น**เสาใบ*
*นิ้ว**เป็น**สายระยาง สองเท้า**ต่าง**สมอใหญ่*
*ปาก**เป็น**นายงานไป อัชฌาศัย**เป็น**เสบียง*
*สติ**เป็น**หางเสือ ถือท้ายเรือไว้ให้เที่ยง*
ถือไว้อย่าให้เอียง ตัดลัดเลี่ยงข้ามคงคา

(ตรุณศึกษา เล่ม ๓)

*ครืนครืน**ใช่**ฟ้าร้อง เรียมครวญ*
*หึ่งหึ่ง**ใช่**ลมหวน พี่ให้*
*ฝนตก**ใช่**ฝนนวล พี่ทอด ใจนา*
*ร้อน**ใช่**ร้อนไฟไหม้ พี่ร้อนกลกาม*

(ตำนานศรีปราชญ์ ของ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ))

สารสยามภาคพร้อง กลกานท์ นี้ฤๅ
คือคู่มาลาสวรรค์ ช่อช้อย
เบญญาพิศาลแสดง เติมเกียรติ พระฤๅ
คือคู่ไหมแสร้งร้อย กึ่งกลาง

(ลิลิตยวนพ่าย)

๒) **อุปมา** คือ การเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่ง โดยใช้คำเชื่อมซึ่งมีความหมายเดียวกับคำ เหมือน คำเชื่อมดังกล่าว เช่น กล คล้าย เฉก เปรียบเหมือน เสมือน ประดุจ ประหนึ่ง ปาน ปูน เพียง ราว ราวกับ

*ชีวิตสังขารมนุษย์ไม่ยั่งยืนยืดยาว**เหมือน**เหล็ก**เหมือน**ศิลา*
*ความชั่วนั้นคงจะปรากฏเป็นโทษติดตัว**เหมือน**เงาตามหลังอยู่ไม่ขาด*

(พระบรมราโชวาท ของ รัชกาลที่ ๕)

*ท่านมีรอยปิดทองคำเปลวแผ่นเล็ก ๆ ระกะไป**ราวกับ**พระพุทธรูปโบราณที่คนบนบาน*

(พระครูวัดฉลอง ของ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ)

กรุงกษัตริย์ขอขึ้นก็นับร้อย เราเป็นเมืองน้อยกระจิหริด
ตั้งหิ่งห้อยจะแข่งแสงอาทิตย์ เห็นผิดระบอบบุราณมา

(อิเหนา ของ รัชกาลที่ ๒)

*พันลึกล่มลั่นฟ้า **เฉก**อสุนีผ่าหล้า*
*แหล่ง**เพี้ยง**พกพัง แลนา*

(ลิลิตตะเลงพ่าย ของ สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส)

๓) **นามนัย** คือ การเปรียบเทียบโดยใช้ส่วนประกอบที่เด่นและมีความสัมพันธ์กับสิ่งหนึ่งแทนสิ่งนั้น ๆ ทั้งหมด เช่น

– *ห้าวหั่วหิศทั่วเทศ ให้ทุกเขตทุกต้าว น้าว**มกุฎ**มานบ น้อมพิภพมานอบ*

(ลิลิตตะเลงพ่าย ของ สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส)

มงกุฎ เป็นเครื่องสูงสำคัญของพระเจ้าแผ่นดินและเป็นรางวัลสำคัญที่มอบให้หญิงผู้ชนะการประกวดความงาม

– *ว่านครรามินทร์ ผลัดแผ่นดินเปลี่ยนราช เยียววิวาทชิง**ฉัตร** เพื่อกษัตริย์สองสู้*

(ลิลิตตะเลงพ่าย ของ สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส)

ฉัตร เป็นเครื่องสูงที่สำคัญยิ่งของพระเจ้าแผ่นดิน

– *นักมวยไทยได้ครอง**เข็มขัด**มวยโลกรุ่นเล็กหลายสถาบัน*

เข็มขัด เป็นเครื่องหมายบอกตำแหน่งของผู้ชนะเลิศมวยอาชีพรุ่นต่าง ๆ

– *คนที่มีความรู้ระดับปริญญานับเป็น**สมอง**ของชาติ*

สมอง เป็นอวัยวะสำคัญในการคิดและใช้สติปัญญา

๔) **อุปมานิทัศน์** คือ การเปรียบเทียบโดยยกเรื่องราวหรือนิทานมาประกอบ ขยาย หรือแนะโดยนัยให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจแนวความคิด หลักธรรม หรือความประพฤติที่สมควรได้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น เช่น

หมูเห็นสีหราชท้า ชวนรบ
กูสี่ตีนกูพบ ท่านไซร้
อย่ากลัวท่านอย่าหลบ หลีกจาก กูนา
ท่านสี่ตีนอย่าได้ วากเว้วางหนี

สีหราชร้องว่าโอ้ พาลหมู
หรชาติครั้นเห็นกู เกลียดใกล้
ฤๅมึงใคร่รบดนู มึงนาศ เองนา
กูเกลียดมึงกูให้ พ่ายแพ้ภัยตัว

(โคลงโลกนิติ ของ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ)

โคลงโลกนิติ ๒ บทนี้ว่าด้วย หมูท้ารบราชสีห์ เป็นอุปมานิทัศน์แสดงให้เห็นว่า คนโง่หรือคนพาลที่ด้อยทั้งกำลังกายและกำลังปัญญาบังอาจข่มขู่ท้าทายผู้มีกำลังเหนือกว่าตนทุกด้าน แต่ผู้ที่ถูกท้ากลับเห็นว่า ถ้าตนลดตัวลงไปเกี่ยวข้องด้วยเท่ากับเอาพิมเสนไปแลกเกลือ จึงหลีกเลี่ยงเสียปล่อยให้คนโง่ซึ่งมีความอหังการนั้นพ่ายแพ้แก่ตนเอง

๕) **ปฏิพากย์** คือ การเปรียบเทียบโดยใช้คำที่มีความหมายตรงกันข้าม ส่วนมากใช้เป็นสำนวนคำพังเพย หรือสุภาษิต เช่น

***หวาน**เป็นลม **ขม**เป็นยา รัก**ยาว**ให้บั่น รัก**สั้น**ให้ต่อ*

๖) **สัญลักษณ์** คือ การเปรียบเทียบโดยใช้สิ่งหนึ่งแทนอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีคุณสมบัติหรือลักษณะบางอย่างร่วมกัน เช่น ดอกไม้มีความสวยงามบอบบาง ซึ่งเป็นลักษณะร่วมกันกับผู้หญิง ดอกไม้จึงใช้เป็นสัญลักษณ์แทนผู้หญิง ราชสีห์เป็นสัตว์มีอำนาจยิ่งใหญ่ น่าเกรงขาม จึงใช้เป็นสัญลักษณ์แทนผู้มีอำนาจ ครุฑเป็นสัตว์มีฤทธิ์มาก เป็นพาหนะของพระนารายณ์และพระมหากษัตริย์ เป็นพระนารายณ์อวตารมาปกครองบ้านเมือง จึงใช้เป็นสัญลักษณ์ของประเทศไทย

สัญลักษณ์ที่นิยมใช้กันทั่วไป เช่น

สีขาว	แทนความบริสุทธิ์ ความไร้เดียงสา
สีดำ	แทนความตาย ความโศก ความชั่วร้าย
ดอกมะลิ	แทนความบริสุทธิ์ ความยินดี
ดอกกุหลาบ	แทนความรักของหนุ่มสาว
ดอกบานไม่รู้โรย	แทนความมั่นคง ความยั่งยืน
ผึ้ง มด	แทนความขยันขันแข็ง ความอุตสาหะ
ฝน	แทนความชุ่มฉ่ำ ความเมตตากรุณา
รุ่งอรุณ	แทนความแจ่มใส การเริ่มต้น
หญ้าแพรก ดอกมะเขือ	แทนสติปัญญา ความงอกงาม
ลา	แทนคนโง่
นกขมิ้น	แทนคนเร่ร่อนพเนจร

๗) **การกล่าวผิดความเป็นจริง** อาจเป็นการกล่าวเกินจริง (อลิทธอน) หรือการกล่าวน้อยกว่าจริง (อวทธอน) ก็ได้ การกล่าวเกินจริงเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นหนักแน่นชัดเจน กระทบความรู้สึกยิ่งขึ้น ตัวอย่างอติพจน์ เช่น

รักคุณเท่าฟ้า นานนับโกฏิปี รอไปชาติหน้า

ตราบชุนคีรีขัน ขาดสลาย แลแม่
รักบ่หายตราบหาย หกฟ้า
สุริยจันทรขจาย จากโลก ไปฤๅ
ไฟแล่นล้างสี่หล้า ห่อนล้างอาลัย

(นิราศนรินทร์ ของ นายนรินทร์ธิเบศร์)

คำกล่าวน้อยกว่าจริงหรืออวพจน์ เช่น

นักประพันธ์ไส้แห้ง ลัดนิ้วมือเดียว เล็กเท่าขี้ตา เอวคอดเป็นมดตะนอย

๓.๓ การใช้เสียงคำสร้างภาพและความหมายพิเศษ

การใช้โวหารประเภทนี้มีลักษณะเช่นเดียวกับการเลือกใช้คำ โดยคำนึงถึงความหมายและเสียงของคำ เสียงของคำสามารถทำให้มองเห็นภาพหรือเน้นความหมายให้ชัดเจนขึ้นได้ เช่น *ตัวตำปี๊ดปี่ ทุ่งหญ้าเขียวขจี ไกลสุดลูกหูลูกตา ง่วงจนลืมตาไม่ขึ้น*

กิจกรรมที่ ๔

๑. จับคู่ รวบรวมงานประพันธ์ร้อยแก้วที่ใช้เป็นโวหารที่กำหนดให้ โวหารละ ๑ ตัวอย่าง แล้วพิจารณาลักษณะของโวหารแต่ละชนิดว่าทำให้เห็นภาพชัดเจนขึ้นได้อย่างไร

๑) บุคคลวัต ๒) อุปลักษณ์ ๓) อุปมา
๔) นามนัย ๕) อุปมานิทัศน์ ๖) ปฏิพากย์
๗) สัญลักษณ์ ๘) อติพจน์ ๙) อวพจน์

๒. พิจารณางานประพันธ์ต่อไปนี้ว่าเรียบเรียงด้วยโวหารชนิดใด

๑) ทั้งยุงชุมรุมกัดปัดเปรียะประ เสียงผัวะผะพึบพับปุบปับแปะ
ที่เช็นเคียงเรียงลำขยำแขยะ มันเกาะแกะกันจริงหญิงกับชาย
๒) นางนวลนวลน่ารัก ไม่นวลพักตร์เหมือนทรามสงวน
แก้วพี่นี้สุดนวล ดั่งนางฟ้าหน้าไยยอง
๓) เมื่อชาติหน้ามาเกิดให้เลิศโลก ประสิทธิโชคชอบฤทัยทั้งไตรจักร
กระจ้อยร่อยกลอยใจวิไลลักษณ์ ให้สาวรักสาวกอดตลอดไป
๔) ศิลปกรรมนำใจให้สร่างโศก ช่วยบรรเทาทุกข์ในโลกให้เหือดหาย
จำเริญตาพาใจให้สบาย อีกร่างกายก็จะพลอยสุขสราญ
๕) เป็นข้าเฝ้าเหล่าเสวกามาตย์ ยิ่งกว่าทาสทาสาค่าสินไถ่
อย่าให้ชิดอย่าให้ห่างเป็นกลางไว้ ฝ่ายข้างในอย่านำออกนอกอย่าแจง
๖) เมื่อดวงอาทิตย์ลับขอบฟ้า ท้องฟ้าในคืนเดือนมืดเริ่มมืดสนิท การเดินทางต้องอาศัยแสงดาว เมื่อเราหยุดพักแล้วแหงนหน้ามองขึ้นไปบนท้องฟ้า จะสัมผัสกับความงามของดวงดาวน้อยใหญ่ที่ส่องแสงพร่างพราวระยิบระยับราวเพชรต้องแสงไฟ บางดวงสุกสว่างเหมือนดวงไฟเจิดจ้า บางดวงริบหรี่ดั่งไฟใกล้จะดับ บางดวงกระพริบพราว เหมือนหนุ่มสาวหยอกเย้ากัน ส่วนดาวของฉันเหมือนถ่านไฟที่กำลังจะมอดหมดเสียแล้ว

สรุป

ภาษาไทยเป็นภูมิปัญญาของมนุษย์ที่สร้างขึ้นเพื่อสื่อสารให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน เราควรตระหนักถึงความสำคัญและพลังของภาษา ซึ่งทำให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม

ภาษาไทยเป็นภาษาที่มีความงามทั้งด้านเสียงและความหมาย การศึกษาความงามในภาษาไทยจะทำให้เห็นคุณค่าของวรรณคดีและวรรณกรรมในแง่วรรณศิลป์ และยังช่วยให้เข้าใจวรรณคดีและวรรณกรรมที่ศึกษาได้ดียิ่งขึ้นอีกด้วย

กิจกรรมบูรณาการ

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. แบ่งนักเรียนออกเป็น ๔ กลุ่ม ให้แต่ละกลุ่มศึกษาค้นคว้าเรื่องที่กำหนดให้ แล้วร่วมกันอภิปรายสรุป
   กลุ่มที่ ๑ ศึกษาเรื่อง ความสำคัญและกำเนิดของภาษา
   กลุ่มที่ ๒ ศึกษาเรื่อง ประโยชน์ของภาษา
   กลุ่มที่ ๓ ศึกษาเรื่อง พลังของภาษา
   กลุ่มที่ ๔ ศึกษาเรื่อง ความงามกับภาษา
๒. นักเรียนร่วมกันสนทนาแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ของภาษา
๓. นักเรียนร่วมกันสนทนาอภิปรายเกี่ยวกับการใช้ภาษาให้เกิดพลังของภาษา
๔. นักเรียนแต่งคำประพันธ์ประเภทที่ตนถนัด โดยเลือกใช้คำและโวหารที่ได้ศึกษามา

โครงงาน

นักเรียนเลือกทำโครงงานต่อไปนี้ ๑ หัวข้อ หรืออาจเลือกทำโครงงานอื่นตามความสนใจตามรูปแบบที่ครูกำหนด โดยให้เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่เรียน

๑. โครงงานศึกษาค้นคว้าประโยชน์ของภาษา
๒. โครงงานศึกษาค้นคว้าพลังของภาษา
๓. โครงงานรวบรวมการใช้โวหารภาพพจน์ในบทร้อยแก้วและบทร้อยกรอง

การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

๑. นักเรียนใช้ภาษาสื่อสารได้ตามจุดมุ่งหมาย
๒. นักเรียนใช้พลังของภาษาในการพัฒนาสังคมได้
๓. นักเรียนอ่านบทร้อยแก้วและบทร้อยกรองแล้วอธิบายความงามกับภาษาได้

คำถามทบทวน

๑. ภาษามีประโยชน์ต่อมนุษย์อย่างไรบ้าง
๒. ภาษาช่วยธำรงสังคมได้อย่างไร
๓. ความเป็นปัจเจกบุคคลสามารถแสดงออกด้วยภาษาได้อย่างไร
๔. ภาษาช่วยกำหนดอนาคตได้จริงหรือไม่ อย่างไร
๕. การแสดงโขน เป็นประโยชน์ของภาษาในเรื่องใด เพราะอะไร
๖. การเลือกสรรคำมาใช้ให้เกิดความงามทางภาษา นิยมใช้เฉพาะในบทร้อยกรองใช่หรือไม่ อย่างไร
๗. นักเรียนมีวิธีใช้ภาษาอย่างไรให้เกิดพลังของภาษา
๘. นักเรียนสามารถใช้พลังของภาษาในทางสร้างสรรค์สังคมได้อย่างไร
๙. ความงามของภาษาพิจารณาจากเรื่องใดบ้าง
๑๐. โวหารภาพพจน์มีประโยชน์ต่อการแต่งคำประพันธ์ทั้งบทร้อยแก้วและบทร้อยกรองอย่างไร